

ZPRÁVY
JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

XXXVI (1994) 1 – 3
XXXVII (1995) 1 – 4

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ
Praha

**NIHIL EST TAM DIFFICILE ET ARDVM
QVOD NON HVMANA MENS VINCAT**

Seneca, *De ira* 2,12,3

125. JUBILEUM JEDNOTY – CHLOUBA I ZÁVAZEK

Martin Svatoš (*Praha*)

Málokterý spolek v Čechách se může pochlubit tak dlouhou a téměř ne-přetržitou činností jako Jednota klasických filologů, oslavující 125 let svého trvání.

Malý počet českých přednášek z klasické a slovanské filologie, úplná absence seminárních cvičení v českém jazyce od poloviny minulého století na tehdy ještě nerozdělené pražské univerzitě přiměly posluchače české národnosti těchto dvou oborů založit Jednotu českých filologů (dále JČF). Ustavující schůze se konala 8. února 1868. Jednota ovšem nebyla prvním českým studentským spolkem – Akademický čtenářský spolek byl založen již v r. 1848; JČF nebyla ani prvním spolkem studentů určitého oborového zaměření; ve své době byly významnější dva jiné fakultní spolky: v r. 1863 byl v Praze založen Klub mediků českých, jehož nástupcem a dědicem se stal Spolek českých mediků, v též roce jako Jednota byl ustaven spolek českých právníků Všechny. Jednota však tyto i mladší spolky přežila, byť ne v podobě oné pionýrské doby. Účelem prvního filologického spolku dle původních stanov mělo být „*podporovati snahy údův po vzděláním filologickém vůbec a pěstovati vzájemnost mezi nimi*“. Tento cíl měl být realizován pomocí „*přednášek a rozprav z oboru filologie a ušlechtilou zábavou*“.

Ryze studentský spolek se záhy – z důvodů existenčních – změnil ve spolek vědecký, jímž zůstal až do doby své transformace v 50. letech tohoto století. Pozměněné stanovy z r. 1872 již obsahovaly i důležité předsevzetí vydávat spisy z oboru filologie. Co se však ještě v těchto stanovách neobjevilo, byl plán vydávat český filologický časopis. Po následné usilovné aktivitě členů začíná spolek r. 1873 vydávat vědecký časopis *Listy filologické a paedagogické* (později již jen *filologické*). V prosinci 1993 tomu bylo tedy 120 let, co téměř bez přerušení vychází náš – po *Časopise Národního muzea* – nejstarší odborný časopis, který si vždy uchoval solidní odbornou úroveň. Přerývky v jeho vydávání tvoří pouze léta okupace, kdy byl časopis Jednoty v r. 1942 z moci úřední sloučen s *Časopisem moderních filologů* a vycházel do r. 1945 pod názvem *Český časopis filologický*, a pak r. 1952, kdy během ideologické transformace české vědy *Listy* nevyšly vůbec.

Listy filologické předznamenaly počátek vlastní ediční činnosti Jednoty. Nejprve se sice spolek orientoval především na vydávání původních českých středoškolských učebnic, poté však přešel k vydávání vědeckých příruček a odborných monografií, z nichž některé měly pro vývoj česky pěstovaného

---

oboru značný, ne-li zakladatelský význam. Důvodem k hrdosti filologů může být i skutečnost, že se Jednota po vypuknutí rukopisného boje v r. 1886 jako jediná česká organizace postavila na stranu odpůrců pravosti RKZ, kteří nechtěli podřizovat vědecké bádání utilitárním politickým zájmům.

V meziválečném období význam Jednoty pro český vědecký a spolkový život nepoklesl. V lednu 1924 byla zřízena brněnská pobočka, která vynikala svou přednáškovou činností. Jednota zintenzivnila svou ediční činnost, vytvořila i velkorysý vydavatelský program zohledňující potřeby vysokých škol, jenž bohužel nebyl zcela uskutečněn; přesto JČF vydávala přibližně 7-9 titulů ročně. Až do zastavení publikací činnosti vydal spolek úctyhodný počet 281 knih (včetně reedic). Kromě své standardní činnosti se Jednota zúčastnila přípravy II. sjezdu klasických filologů slovanských v Praze r. 1931, vyjadřovala se i ke školským reformám – viz např. její závažné *Memo-randum k návrhu školského zákona* z r. 1947.

Po politickém převratu r. 1948 se reorganizace vědeckého života v Československu dotkla záhy i spolkové činnosti. Administrativním zásahem došlo k faktické likvidaci Jednoty českých filologů jako svébytné vědecké společnosti. V r. 1954 bylo nově se ustavující sdružení pod názvem Jednota klasických filologů (JKF – ustavující schůze se konala až v lednu 1956) podřízeno Československé akademii věd. Nástupnická společnost se musela zaměřit už jen na antiku a klasickou filologii. Náplní její činnosti měly být přednášky, sjezdy, zájezdy a exkurze, výstavy, překlady antických děl, recitační večery apod. Spolky byly od r. 1949 připraveny o ediční možnosti, od r. 1953 připadlo vydávání Listů filologických nově vzniklému Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, nyní Ústavu pro klasická studia AV ČR. Od r. 1959 vydává Jednota Zprávy Jednoty klasických filologů, přinášející i odborné i vědecko-popularizační články, recenze, překlady a bibliografie českých prací o antice. Spolková činnost se redukovala na pořádání přednášek, výjimečně konferencí a zájezdů. Normalizační léta po okupaci Československa v r. 1968 vedla k omezení činnosti Jednoty pouze na konání přednášek. Je však pravdou, že přednášky a diskuse v JKF byly v té době jedním z mála míst svobodné vědecké diskuse u nás.

Existenční problémy JKF, i když jiného druhu, nepominuly ani po změně politických poměrů v naší republice po r. 1989. Svým minulým působením nezanedbatelná kulturní instituce nemá dnes na svou činnost finanční prostředky, takže např. pro záchranu torsa spolkové knihovny, která patřila k nejvýznamnějším knižním fondům českých vědeckých institucí, musela hledat sponsora, počet návštěvníků přednášek je kvůli jejich úzké specializaci vskutku neveliký, zatím se nepodařilo získat pro spolkové aktivity mladé filology. Atraktivnější a díky svému interdisciplinárnímu zaměření otevřenější pro zájemce z různých humanitních oborů se stala v r. 1960 založená odborná skupina pro studium středověku, která rovněž působí dodnes. Jedním z hlavních úkolů, které stojí dnes před členy Jednoty, bude zřejmě

---

hledat a dát spolku s tak bohatou kulturní a společenskou tradicí aktuální smysl, aby dnešní českou společností nebyl vnímán pouze jako relikt více či méně slavné minulosti.

Je pochopitelné, že doba přeměny klasické Jednoty českých filologů v novou Jednotu klasických filologů i normalizační léta nepostrádaly dramatických a pro mnohé smutných momentů. O tom však oficiální prameny nehovoří. Tím více je třeba příspěvků, zvláště pak pamětníků, kteří mohou osvětlit mnohé z toho, co se událo od r. 1948 a co bylo za minulého režimu pochopitelně zakryváno rouskou taktického mlčení, opatrných formulací či neutrálního konstatování faktů. Proto zakončujeme výzvou *ad lectorem benevolum*: Pokud vy, kteří jste byli účastníky či svědky dějů poválečného života spolku, své vzpomínky a vědomosti nezveřejnите, budou nastupující i pozdější generace skládat obraz oné doby z těch zlomků historie, které dochovaly soudobý tisk a archivní prameny, stejně obtížně jako my, když se snažíme dobrat smyslu událostí a postojů našich předchůdců v dobách dávno minulých. A kde jinde by k takovým výpovědím byl vhodnější prostor, ne-li na půdě Jednoty nebo na stránkách Zpráv Jednoty klasických filologů či Listů filologických?

ZUSAMMENFASSUNG

Zum 125. Jubiläum des Altphilologenvereines (JKF): Stolz und Verpflichtung

Der Verfasser legt die Geschichte des Altphilologenvereines (JKF) in ihren Hauptzügen seit der Gründung (1868) bis zur Gegenwart dar. Er betont dessen vielseitige Aktivität, besonders die rege Publikationstätigkeit, an der sich seit 1959 auch die Mitteilungen des Vereines (Zprávy JKF) beteiligen. Abschließend fordert der Verfasser seine Leser auf, ihre Erinnerungen an die das Schicksal des Altphilologenvereines seit 1948 betreffenden Ereignisse zu veröffentlichen, um dadurch zu helfen, ein möglichst detailliertes und objektives Bild der letzten Jahrzehnte im Leben des Vereines zu zeichnen.

HRST VZPOMÍNEK NA ODBORNOU SKUPINU PRO MEDIEVALISTIKU PŘI JKF

Pavel Spunar (*Praha*)

Stodvacátépáté výročí Jednoty klasických filologů (původně Jednoty českých filologů) vybízí k vzpomínkám i oživení vybledlých obrazů. Přispěji ohlédnutím za odbornou skupinou pro medievalistiku, již jsem s pomocí přátele r. 1960 založil, řadu let vedl a jejíž aktivity mne stále ještě zajímají a přitahují.

Jak se nápad zrodil?

Bude se třeba vrátit k nedohlednu. Ještě v Kabinetu filologické dokumentace ČSAV, založeném Bohumilem Rybou a umístěném v honosné budově banky na pražské novoměstské Třídě politických vězňů, pozval r. 1953 jeho zakladatel k diskusi mladé právníky z Kabinetu pro dějiny státu a práva ČSAV, sídlící v nedaleké Opletalově ulici. Podobné setkání se konalo ještě jednou nebo dvakrát následujícího roku v strahovském klášteře, kdy po tragickém Rybově zatčení byl jeho Kabinet připojen k Ústavu pro českou literaturu ČSAV, těšícímu se tehdy pod vedením Jana Mukařovského plné důvěře a přízni ideologických tajemníků. Soužití dvou akademických kolektivů nebylo zpočátku snadné a Rybova myšlenka vzájemného předávání zkušeností zapadla. Medievalistika neměla tehdy vůbec na růžích ustláno. V pořadí oficiálního zájmu stálo jen husitství a tzv. krize feudalismu, dvě téma pěstovaná v "horní konsistorii", jak jsme s pousmáním hovořili o Historickém ústavu ČSAV. Úlevné vydechnutí přinesl až r. 1956, ale "tání" a rozkolísání spjaté s odsouzením "kultu osobnosti" (Chruščovova zpráva o zločinech J. V. Stalina nebyla však veřejnosti zpřístupněna!) brzy znova vystřídala vlna represí, vrcholící v Akademii prověrkami r. 1958. Důvěru nahlodávalo podezírání, étos vědecké práce v řadě disciplín ustupoval ideologickým schématům. Tehdy stál v čele historické obce Josef Macek, z vnějšího pohledu přesvědčený marxista a obratný politik, ve skutečnosti snad již badatel, který tušil nebezpečí a zapolil s ohlašující se skepsi. Zšeřilo se a bylo o čem přemýšlet. Jak si otevřít prostor? Kde najít oporu? Nezapomeňme, že r. 1960 ostře vystoupil František Graus (ČSČH 8) proti kritikům jeho dvousvazkových *Dějin venkovského lidu* v době předhusitské a v témže časopisu vyšla i ideologicky "pevná" kritika Eršílový studie (Rozpravy ČSAV 1959) o avignonském fiskalismu. Třebaže prvá kritika mířila spíše na právně historický výklad středověkých dějin pěstovaný (přes marxistickou frazeologii) Václavem Vaněčkem, její obětí se stali "glosátoři" Grausovy práce a Vaněčkovi

---

žáci Jiří Kejř a Vladimír Procházka. A právě s nimi dvěma jsem začal uvažovat o potřebě spojit síly a vytvořit prostředí, kde by bylo možno vést vědeckou diskusi a předložit výsledky práce bez ohledu na její téma a světonábor. Dobrým odrazovým můstkom a spolehlivou záštitou se mi zdála Jednota klasických filologů, jejímž jsem byl členem. Vedl ji tehdy Karel Svoboda, vášnivý vyznavač diskusí a osvícený liberál nezatížený politickými břemeny. Trochu jsem váhal, zda neriskujeme bouři shůry, ale převážil pocit, že jsme tak bezvýznamní, že si našeho kroku nikdo nevšimne.

Poprvé jsem se o svém plánu z členů výboru Jednoty zmínil jejímu jednateli Ladislavu Vidmanovi. Vědec do morku kosti se mému přání vůbec nepodivil, velkoryse přehlédl všechny možné potíže a doporučil mi napsat osobní list Karlu Svobodovi, tehdy již zápasícímu se smrtelnou nemocí. Rozmlouvali jsme o plánech v autobusu někam cestou z Prahy a pamatuji si na krásný jasný den. Dopis Karlu Svobodovi jsem odesal 16. září 1960 a současně jsem se obrátil s žádostí na výbor. Karel Svoboda odpověděl téměř okamžitě a s návrhem radostně souhlasil. Slibil projednat žádost na nejbližší schůzi výboru a skutečně jednání v Jednotě klasických filologů proběhlo bez problémů. V svém listu jsem podtrhl „*nedostatek veřejného fora, na němž by byly v diskusích řešeny nejnaléhavější pracovní úkoly a přednášeny výsledky vědecké práce*“ (Archiv JKF) a tento argument měl svou váhu. Zřízení odborné skupiny umožňoval organizační řád Jednoty (§ 29), a tak formálnímu založení skupiny nestálo nic v cestě.

Další kroky následovaly rychle za sebou. Již 18. října 1960 se sešlo ustavující shromáždění za předsednictví Ladislava Varcla, renomovaného znalce raného křesťanství. Přednesl jsem improvizované programové prohlášení s návrhem činnosti a přítomní členové mne zvolili tzv. svolavatelem skupiny s plnými pravomocemi. Trochu jsem se zalekl tak velké důvěry a v začátku kolem sebe rozestavil poradní skupinu, v níž byli – jak vzpomínám – např. Zdeněk Fiala, Milada Nedvědová, Eva Kamínková, Antonín Škarka a patrně i další. Poradce jsem v prvních dvou letech občas svolával, zakrátko však již pomoci nebylo třeba, protože o přednášející nebyla nouze, třebaže jsme si vytkli, že na rozdíl od přednášek „základní“ řady nebude vyplácet honoráře.

Důležitým krokem byla i prvná přednáška, jejíž autor i téma měli naznačovat alternativu oficiální medievalistice. Jako prvého mluvčího jsem vybral přítele Jiřího Kejře, který 8. listopadu 1960 podal výklad o *Současném bádání o dekretu Gratiánově a klasické kanonistice*. Přišli většinou naši vrstevníci z akademických ústavů a univerzity, ale také představitelé starší generace Josef Vašica, Jaroslav Ludvíkovský a Václav Vaněček; shodou okolností přišel ze zájmu i jeden cizinec – tehdy mladý husitolog Howard Kaminsky, dnes emeritní profesor Mezinárodní univerzity na Floridě.

Čas plynul. Bylo by možná užitečné utřítit a s odstupem doby zhodnotit vědecké úsilí desítek badatelů, kteří se zúčastňovali schůzek nebo sami před-

---

nášeli. Výběr nebyl omezen žádnou doktrínou. Za řečnickým pultem se objevili marxité i liberálové, ateisti i věřící. Okruh členů a hostů se sžíval a při sklence vína, když jsme ještě večer pokračovali v diskusi, padla často i řada zbytečných předsudků. Není lehké vzpomenout všech výrazných osobností, které v prvních letech ve skupině aktivně vystoupily, ze starších připomínám Vladimíra Šmilauera, Bohumila Rybu, Jindřicha Sebánka či Oldřicha Králíka, z mladých marxitů myslím např. na Roberta Kalivodu, Milana Machovce a posléze i Františka Grause. Interdisciplinární přístup, pestrost témat a prestiž autorů se postaraly o pevné zakotvení skupiny v povědomí mediealistické obce. Tuhý režim se v polovině šedesátých let uvolňoval a ve skupině jsme mohli uvítat i prvé cizince, většinou Poláky.

Přednáškovou činnost jsme zahájili v zasedací síni Akademie na Národní třídě (č. 3), ale místořad z řady důvodů nevyhovovala. Aktivní právníci nám však vyšli vstří a poskytli svou zasedací síň v Ústavu státu a práva ČSAV blízko útluné vinárny Rotisserie. Tu, mezi právníky, jsme např. r. 1963 uspořádali cyklus k velkomoravskému výročí (jeho duší byl předčasně zesnulý Vladimír Procházka), sem rád mezi nás docházel i předseda Jednoty Karel Janáček.

Citelný úder v naše řady znamenaly politické čistky po sovětské okupaci r. 1968. Řada členů byla propuštěna z ústavů a kateder, mnozí nesměli publikovat ani přednášet. Represe postihla zvláště střední generaci. Jak všem nedohledným následkům čelit? Výbor Jednoty se zachoval moudře a čestně. Nikdo nebyl vyloučen a všichni byli dále zváni k společným setkáním; mnozí však nemohli více než se vmísit do diskuse. Sami věděli, že by jejich jméno na pozvánce ohrožovalo další činnost skupiny. Na druhé straně politický tlak upevnil přátelské svazky a vnitřní soudržnost; zvali jsme k spolupráci i mladší kolegy, kteří zaplňovali volná místa v ústavech a pochopili svou nelehkou roli. František Smahel např. dobře spolupracoval s Miloslavem Polívkou, dědicem jeho husitologického kresla.

Vyloučení řady kolegů z veřejného života skupiny volalo po náhradním řešení. Východiskem bylo umožnit vystoupení těchto členů jen v úzkém kruhu specialistů, na zvláštních setkáních, která jsme začali nazývat *table ronde*. Zpočátku jsme se scházeli s přívětivým přimhouřením oka ředitele Jana Jandy v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV nebo v knihovně Jednoty v Opletalově ulici; porozumění předsedy Karla Janáčka vystřídal později i chápavý pohled předsedy Pavla Olivy.

V okamžiku však, kdy probleskovaly informace, že obcházíme spolkové stanovy, dohodli jsme se na zcela soukromých schůzkách podle vzoru šířících se „bytových seminářů“. A došlo i na základní řadu přednášek, užívající pohostinství filozofické fakulty. I řádně ohlašované večery musely být přeloženy jinam. Účinně pomohl Jaromír Homolka, který nabídl posluchárnu v nerušeném prostředí semináře dějin umění na právnické fakultě. Vrátní tu naštěstí neuměli rozeznat „nežádoucí“ osoby.

Table ronde se zpočátku otvírala širokému okruhu témat, ale brzy jsme poznali, že by vlastní osou diskusí měly být útěšně přibývající kapitoly z Mackových monumentálních českých dějin v době jagellonské. A tak skupinka složená z odborníků nejrůznějších disciplín mohla se zatajeným dechem po řadu let sledovat zápas o co nejodpovědnější zvládnutí látky. Fascinovala autorova zarputilost dobrat se závěrů i romantické nadšení čelící postmoderní únavě a skepsi; obdivovali jsme Mackovu důvěru ve vědecké poznání a prohlubující se úctu k politické pluralitě za vlády "slabých" jagellonských králů, která souznařila s dobovým přáním návratu k demokratickým hodnotám. Nebylo by asi moudré jmenovat všechny účastníky seminářů. Připomenu jen zesnulé. Kromě Josefa Macka byli to historik výtvarného umění Josef Krásá a protestantský theolog a církevní historik Amedeo Molnár.

Neohrozil však vznik dvou paralelních struktur samu existenci skupiny? Naštěstí nikoliv. Zájem o přednášky v základní medievalistické řadě neslábl, třebaže byly rozděly v návštěvnosti podle závažnosti tématu nebo panující módy. Vzpomínám na desítky posluchačů při jubilejní Spěváckově přednášce o Karlu IV. (1978) nebo o něco později panelovou diskusi o Ecově románu *Jméno růže*.

Přibližme se však k zvratnému 17. listopadu 1989! Užívali jsme toho dne pohostinství Mackových v Dejvicích, přeli se o další kapitole a přemýšleli o alternativách našeho dalšího politického vývoje – většinou skepticky (!). A mezitím na Národní třídě bojovali studenti svůj nerovný boj s policií, který napřímil národ a vyvrátil všechny nedůvěřivé prognózy. Vstoupili jsme do přelomové etapy.

Třicetileté jubileum skupiny se přehouplo do opojné doby nadějí a výměny generací. Pokládal jsem za nutné uvolnit cestu mladším, kteří by dosavadní činnost skupiny obohatili novými nápady a přivedli mezi členy nadané studenty.

Zvolil jsem listopadový termín a v souladu s cyklickým pohybem požádal o přednášku Jiřího Kejře, který před třiceti lety naše diskuse otevřel. Rád vyhověl a po přednášce *Korunovace krále Vladislava II.*, svolané na 13. 11. 1990, má role svolavatele skončila,

Život skupiny neutrpěl a dnes těží z nových možností. Práce se ujal Petr Čornej a nyní je svolavatelem Michal Svatoš, vědecký pracovník Archivu Karlovy univerzity, který vrátil diskuse na půdu filozofické fakulty.

V hektické polistopadové době skupina rychleji stárne a pomaleji se omlazuje. Dnes již také není jediným místem konfrontace názorů. Její vývoj však není ještě ukončen, ještě není bezbarvou vyhasínající hvězdou.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige Erinnerungen an die Mediävistengruppe des Altphilologenvereines (JKF)

Im Aufsatz wird die Zielsetzung und Geschichte der Mediävistengruppe JKF kurz dargelegt. Besondere Aufmerksamkeit wurde darin der Gründungszeit (1960) des Mediävistenkreises gewidmet. Der Verfasser stand bei der Wiege der Gruppe und bemüht sich, ihr interdisziplinäres Programm zu betonen. Neben den öffentlichen Vorlesungen haben später (nach dem J. 1970) auch *tables rondes* und Privatsitzungen eine wichtige Rolle in der wissenschaftlichen Tätigkeit repräsentiert.

SEDEMDESIAT ROKOV KLASICKEJ FILOLOGIE NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Daniel Škoviera (*Bratislava*)

Po zániku Academie Istropolitany (1490) musela Bratislava čakať vyše štyri storočia na zriadenie univerzity. Históriu tejto novodobej univerzity začal písť zákon č. 375 z 27. júna 1919 a rozhodnutie vlády Československej republiky z 11. 11. 1919 zriadilo v Bratislave univerzitu s pomenovaním Univerzita Komenského. Tento názov mal symbolizovať blízky vzťah medzi Čechmi a Slovákmi, ktorý stelesňovala postava učiteľa národov, J. A. Komenského.

Začiatky filozofickej fakulty boli obzvlášť ťažké: chýbali profesori, chýbali poslucháči, keďže v kultúrnom živote Bratislavы stál slovenský prvok skôr v úzadí, chýbali miestnosti aj knihy. Po efemérnej maďarskej Alžbetínskej univerzite (1918) zdedila novo vznikajúca fakulta iba 5 malých skriň s knhami. Vďaka odhadlaniu a cieľavedomému úsiliu profesorov Hanuša, Hodžu, Škultétyho a Weingarta však 14. 9. 1921 došlo ku konštituovaniu filozofickej fakulty, pre ktorú vymenoval prezident T. G. Masaryk prvých 7 profesorov (2 z nich boli Slováci). Už o mesiac sa začali prvé prednášky, ktoré navštievovalo 64 zapísaných poslucháčov. Pilierom novej fakulty sa mala stať slovanská filológia.

Seminár klasickej filológie sa podarilo založiť až v zimnom semestri 1922/23; dňom 29. 12. 1922 bol do Bratislavы ustanovený za riadneho profesora Antonína Kolára, dovtedy docent filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Profesor Kolář sa hneď ujal svojej funkcie: začal prednáškami z latinskej štýlistiky a dejín gréckej literatúry, na latinskem proseminári sa čítal Tacitov *Dialogus de oratoribus*, na gréckom Platónov *Ión*, konal grammatické a štýlistické cvičenia. Kolář sa pohotovo prezentoval aj štúdiam vo vedeckých ročenkách fakulty, a to v ročníku IV/1922-23 písal o starovekom delení antickej komédie, o rok neskôr o vplyve antickej kultúry na neskoršiu európsku kultúru. Témy prednášok sa neopakovali rok čo rok, obmieňali sa autori a diela, ktoré čítal a analyzoval na proseminároch či seminároch. Súpis tém prednášok a analyzovaných antických autorov by bol iste veľmi zaujímavý.

V letnom semestri 1929/30 nastúpil do Bratislavы Jaroslav Ludvíkovský, od r. 1928 mimoriadny a od r. 1934 riadny profesor klasickej filológie. Uvieadol sa prednáškami z gréckej literatúry a starožitnosti, so študentmi čítal a

---

rozoberal Platónovu *Apológiu Sókrata* a Sallustiovu *Coniuratio Catilinae*. Tento tandem sa potom striedal vo vedení proseminára a seminára.

Medzi zakladateľské zásluhy A. Kolára patrí aj zveľaďovanie knižnice seminára pre klasickú filológiu, ktorá bola na svoju dobu a možnosti naozaj veľmi solídne vybavená. Starostlivo kaligraficky písané kartotečné lístky so všetkými bibliografickými údajmi tiež čo-to prezrádzajú o založení tejto vedeckej osobnosti. Bolo iste pre nás šťastím, že počiatky klasickej filológie na našej fakulte kládol pracovitý, náročný, multidisciplinárny filológ a publikáne veľmi produktívny profesor.

Koniec tridsiatych rokov, keď vypukla 2. svetová vojna a vznikol Slovenský štát, zasiahol do tohto vývinu nepriaznivo. Prof. Ludvíkovský prestal pôsobiť na klasickej filológiu a vedenie fakulty muselo proti politickým tlakom každoročne obhajovať a zdôvodňovať, že zotrvanie prof. Kolára je nevyhnutné. Úspešne sa to darilo iba do začiatku r. 1942/43. Vtedy musel opustiť fakultu aj seminár klasickej filológie s ťažkým srdcom na ingratitudo Slovaca. Tento rodák z Prahy (1884) sa k nám nevrátil ani po vojne a zomrel zatŕpknutý v ústrani v Benátkach u Litomyšle (1963). Bibliografia jeho prác (vyšla v Listoch filologických 1964) svedčí nielen o erudícii a šírke záujmov, ale aj o mimoriadnom pracovnom zanietení, ak uvážime jeho vysoký pedagogický úvazok i záťaž spojenú s akademickými funkciami dekana (1928-9) a rektora (1934-35).

Uprostred vojny sa takto osadenstvo osireneného seminára pre klasickú filológiu zúžilo na čerstvého asistenta Miloslava Okála. Bolo rozhodnuté, že prof. Josef Kořínek, špecialista na porovnávací jazykozpyt, bude suplovať vedúceho seminára. Kořínek prednášal komparatívne dejiny latinského a gréckeho jazyka, na proseminári čítal Ovidiove *Metamorfózy*, na seminári Horatiove *Ódy a Satiry*. O ďalšie prednášky a proseminárnu lektúru sa delili ešte prof. J. Búda, biblista z teologickej fakulty, a prof. V. Ondrouch, ktorý bol r. 1939 vymenovaný za profesora starovekých dejín na filozofickej fakulte univerzity, ktorá zmenila v tom čase svoje pomenovanie na Slovenská univerzita v Bratislave.

Naznačené provizórium trvalo do konca vojny. Keď prof. Kořínek zomrel (24. 8. 1945), suploval na mieste riaditeľa seminára prof. Ondrouch. Vzápäť sa opäťovne objavil za katedrou J. Ludvíkovský ako hostujúci profesor, ktorý dochádzal z Brna do Bratislavu do r. 1952. Ludvíkovský sa vyznačoval nielen vzdelenosťou a rozhladenosťou po všetkých disciplínach klasickej filológie, ale jeho prednášky imponovali poslucháčom aj obdivuhodnou eleganciou. V humanitas jeho osobnosti sa snúbila filantropia s erudíciou; vedecké renomé mu získalo najmä priekopnícke dielo *Řecký román dobrodružný* (1925), práce o gréckej filozofii, rad medievalistických štúdií a napokon širšia verejnosť ho registrovala aj ako brilantného prekladateľa Ciceronových *De officiis*. Pravda, domovským pôsobiskom sa mu stala Masarykova univerzita v Brne; tu možno azda hľadať zrod užších priateľských vzťahov med-

---

zi klasickými filológmi v Brne a v Bratislave, najmä keď sa neskôr zaviedlo tzv. výmenné štúdium poslucháčov zo Slovenska v Brne a v Prahe.

Politický prevrat vo februári 1948 a po ňom nasledujúci vývin poznačil situáciu klasickej filológie, profesorov i študentov azda ešte nepriaznivejšie ako predchádzajúce obdobie. Zásadná reforma sa dotkla organizácie štúdia; zanikli cyklické prednášky, namiesto nich sa zaviedli pevne určené ročníkové prednášky, keďže semestrálnu organizáciu štúdia nahradila ročníková. Bol predpísaný povinný tzv. spoločný základ, ktorý sprvotí predstavoval marxizmus, neskôr pre budúcich učiteľov predmety pedagogiky. Zameranie odborných predmetov bolo kontrolované tým, že prednášajúci museli zostavovať slyaby, osnovy, selektované zoznamy literatúry. Toto samo o sebe – ak by sa rešpektovali rozumné hranice a plné akademické slobody – nie je nutné hodnotiť negatívne. Prinieslo to však aj zvýšené úvážky učiteľov pri redukovaní tematického záberu prednášok.

Rok 1950 priniesol na fakulte aj ďalšie zmeny, keď 6 členov profesorského zboru muselo nedobrovoľne opustiť školu; medzi nimi V. Ondrouch, ktorý dovedy riadil seminár klasickej filológie. Namiesto seminárov vznikli veľké katedry a odbory – klasická filológia patrila ku Katedre slovenčiny (viedol ju prof. A. Mráz) a do filologického odboru (viedol ho prof. Isachenko).

Roku 1954 vznikla Katedra klasickej, románskej a semitskej filológie, čo bola pozitívna zmena. Vedenia katedry sa ujal novo vymenovaný profesor Miloslav Okál, ktorý sa tak stal prvým Slovákom – profesorom klasickej filológie na národnej univerzite. To, že k tomu došlo až 33 rokov po etabluovaní odboru na fakulte, zapríčinil onen stav na konci Rakúsko-Uhorskej monarchie, že slovenská humanitná inteligencia takmer nejestvovala a vychovať novú generáciu – ako sa o tom možno neraz presvedčiť – nebýva úlohou na pár rokov. Nemožno zabúdať ani na tú okolnosť, že asistent a potom suplujúci docent Okál mal fažkú pozíciu voči Kolářovým nástupcom, ktorí boli odporcami jeho principála.

Zo sejby februára 1948 klasické jazyky žali vcelku iba trpké plody. Rozpútal sa nezmyselný boj proti latinčine v školách, ktorý sa viedol z pseudopokrovských a falošných demokratizačných pozícií. Správa o činnosti katedry r. 1955, ktorú podal prof. Okál, síce musela vyzdvihnuť prírastok počtu pracovníkov na katedre, ale nemohla zamlčať, že od r. 1948 rapídne klesá počet poslucháčov v dôsledku odstránenia latinčiny zo strednej školy, navyše ich jazyková úroveň je podstatne slabšia. „*Kým ešte pred niekolkými rokmi,*“ píše sa v správe doslova, „*sa na štátnej skúške osvedčovala znalosť gréčtiny prekladom súvislých článkov zo slovenčiny do gréčtiny, dnes si to nemôžeme dovoliť ani s latinčinou. Boli sme nútení upustiť od požiadavky napísat diplomovú prácu po latinsky, pretože naši poslucháči by nám to už nedokázali. Študijné podmienky zhoršuje tá skutočnosť, že poslucháči klasickej filológie nemajú vlastnú študovňu ako predtým. Pomerne dobre vybave-*

---

ná seminárna knižnica teda nemôže byť náležite využitá, pretože sa nachodí v miestnosti, kde sa konajú prednášky z rozličných odborov. Nedostatkom je tiež skutočnosť, že seminárna knižnica utrpela za vojny stratu (vyše 1000 kníh), ktoré nielenže neboli nahradené, ale ani nové prírastky nedosahujú počtu prírastkov predchádzajúcich rokov..."

Pozitívnym zámerom bolo zriadenie odboru klasickej archeológie r. 1954, ktoré slúbovalo odstrániť ten paradoxný stav, že práve Slovensko, ktorého aspoň malá čiastka patrila do Rímskeho impéria, nemalo špecializované pracovisko na výskum pamiatok hmotnej kultúry antiky osobitne z tejto oblasti *Limes Romanus*. Žiaľ, klasická archeológia zanikla už po 5 rokoch. Doc. Oldřich Pelikán, kmeňový pracovník Masarykovej univerzity v Brne, autor pozoruhodnej monografie Slovensko a rímske impérium (1960), bol nútený odísť a pod heslom boja proti buržoáznej ideológii a jej prežitkom sme boli zbavení aj asistentov J. Boháča a J. Kuruca. Dnes nám teda po klasickej archeológii ostalo pári skriň s knihami, sklamanie z neúspechu zapričinené mimovedeckými okolnostami, ale aj túžba túto vednú disciplínu na fakulte obnoviť.

Spomenutú stratu nezaceleuje ani to, že r. 1958 vznikol Kabinet antického staroveku a medievalistiky, ktorý mal tvoriť bázu druhého klasickofilologickej pracoviska na Slovensku podobne, ako vznikol v Prahe Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Prinieslo to rozšírenie spektra výskumnnej i pedagogickej práce o stredovekú latinčinu a neskôr aj o latinský humanizmus. Šesťdesiate roky boli obdobím postupného budovania odboru klasickej filológie. Roku 1962 sa habilitoval Dr. Július Špaňár, odchovanec bratislavských a lipských profesorov (Reinhardt, Klingner, Gadamer), ktorý sa r. 1969 stal druhým slovenským profesorom klasickej filológie; popri gréckej filozofii bola hlavným predmetom jeho záujmu tvorba základných príručiek latinčiny (gramatika, učebnice, slovník).

Veľkým úspechom na konci 60-tych rokov bolo založenie zborníka *Graecolatina et Orientalia*, ktorý zapĺňali pracovníci katedry štúdiami a recenziami vo svetových jazykoch. Prvé consilium editorum tvorili profesori Okál a Špaňár, za arabistov L. Drozdík a J. Pauliny. Zborník vychádza (s určitými ťažkosťami) už dvadsať rokov a okrem vstupu slovenskej klasickej filológie na medzinárodné fórum priniesol katedre aj nemalé množstvo zahraničných publikácií, ktoré by inak pri obmedzených prostriedkoch na nákup kníh z tzv. kapitalistickej cudziny nebolo možné získať.

Udalosti po auguste 1968 nepriaznivo zasiahli aj do života katedry. Sprvotí sme sice zaznamenali mimoriadny nával poslucháčov ako doznievanie krátkeho obdobia liberalizácie, potom však ako reakcia prišiel hrozivý úbytok. Viac rokov sa štúdium latinčiny vôbec neotváralo. Latinčina sa prakticky stratila z učebných programov gymnázií; kde-to ju aspoň formálne tolerovali ako tzv. povinný voliteľný predmet s dvoma hodinami týždenne. Stala sa tak vyučovacím predmetom tretej kategórie, ktorý sa realizuje až

---

neskoro popoludní. K radikálnej náprave tohto postnormalizačného stavu nedošlo dosiaľ a s pasívnym prístupom ministerstva školstva nie sme uzro-
zumení.

Regresívny vývin našiel svoj odraz aj v personálnej sfére. Začiatkom 70-
tych rokov mala Katedra klasickej a semitskej filológie 9 pracovníkov, z toho
2 profesorov (Okál, Špaňár). Prvým výsledkom politickej normalizácie bol
zákaz vyučovať pre prof. Špaňára, ktorý bol vylúčený z komunistickej strany
za to, že ako úradujúci prodekan nezvládol situáciu na fakulte po politickej
stránke. Prof. Špaňár našiel útočisko v Kabinete medievalistiky, kde viedol
práce na slovníku stredovekej latinčiny až do penzionovania r. 1981. Pod
zlou hviezdou a s roztrpčením opustil katedru a fakultu r. 1976 dlhorčný
scholarcha prof. Okál, ktorý svoju vedeckú reputáciu vybudoval predovšet-
kým na výskume gréckych filozofov, Aristofana a slovenských humanistov,
najmä Martina Rakovského.

Politické grémiá rozhodli aj o organizačnej degradácii klasickej filológie,
ktorá ako tzv. malý odbor patrila od r. 1978 do veľmi početnej a komplikova-
nej katedry romanistiky. Bola minimalizovaná počtom študentov i personálne – po drastickom zásahu r. 1979 tu ostali iba 2 učitelia a 2 odborní pracovníci, r. 1980 stratila aj kabinet medievalistiky. Veľkú Katedru románskej,
klasickej a semitskej filológie v tom čase viedli francúzstíni Dr. Igor Pova-
žan, po ňom Dr. Štefan Caltík, vedenie klasickofilologického oddelenia pri-
padlo doc. Etele Šimovičovej.

Východisková situácia po novembri 1989 nebola uspokojivá, predsa však
ponúkla perspektívy priaznivejšieho vývinu. Na klasickej filológií ostal je-
den docent (P. Kuklica) a 3 odborní asistenti. Od septembra 1991 sa Katedra
klasickej a semitskej filológie opäť odčlenila od organizačne priveľkej roma-
nistickej katedry. Vedúcim tohto menšieho kolektívu s dobrými vzájomný-
mi vzťahmi pracovnými i medziľudskými sa stal prof. Ladislav Drozdík, ara-
bista svetovej úrovne, špecializovaný na lingvistiku. Signálom lepšej bu-
dúcnosti sa stal koncom r. 1991 príchod docenta Jána Buriana, bývalého pra-
covníka Ústavu klasických studií ČSAV v Prahe, známeho špecialistu na
dejiny staroveku, vyznačujúceho sa obzvlášť srdečným vzťahom k sloven-
ským klasickým filológom a bádateľom v oblasti antického staroveku. K ne-
mu a k doc. Petrovi Kuklicovi, grécistovi a špecialistovi na rímsku literatúru
sa napokon v máji 1992 habilitoval Daniel Škoviera, autor týchto riadkov,
potom čo sa r. 1989 po 10 rokoch smel vrátiť na svoje pôvodné pracovisko.
Jeho záujem sa sústreduje predovšetkým na novolatinské písomníctvo. Per-
sonálny stav katedry v súčasnosti kompletizujú asistentka Mag. L. Buzássyová,
odb. asistentka Dr. A. Mallá a Dr. J. Bartosiewiczová, CSc., ktorá však
od októbra 1992 odišla do diplomatických služieb. Mladí adepti na miesto za
vysokoškolskou katedrou sa formujú aj postgraduálnym štúdiom v Brne, do
budúcnosti sa črtajú možnosti azda aj na iných blízkych alebo vzdialenejších
univerzitách.

Za uplynulých 70 rokov bola Katedra klasickej a semitskej filológie UK v Bratislave prakticky jediná, čo vychovávala latinčinárov pre slovenské stredné školy. Počet našich absolventov ľahko odhadnúť, presné údaje nie sú k dispozícii. Mnohí naši absolventi museli hľadať uplatnenie v iných oblastiach, než v tej, na ktorú sa pripravovali. Prieskum na stredných školách Slovenskej republiky koncom r. 1991 ukázal, že už chýba celá generácia gymnaziálnych profesorov latinčiny, pričom alarmujúca je situácia na východnom Slovensku. V súčasnosti máme cca 50 poslucháčov v riadnom dennom štúdiu, v rekvifikačnom štúdiu je necelá desiatka frekventantov.

Naše pracovisko sa v opisovanom období rozhodujúcou mierou podieľalo na príprave nielen vedeckých spisov, ale aj učebných príručiek a textov a prekladov z gréčtiny a latinčiny. Niektoré preklady získali aj ocenenie ako najlepšie preklady roka Cenou Jána Hollého (1988 Ammianus Marcellinus od D. Škoviera, 1990 Platón od J. Špaňára), prípadne ako prémie vydavateľstiev (*Ilias + Odysseia*, M. Okál; *Thukydides*, P. Kuklica). K tomu patrí aj veľa kritických prác o slovenských prekladoch z antiky, ktoré napísali pracovníci našej katedry.

Táto katedra stala aj pri zrode Slovenskej jednoty klasických filológov (1969) ako stavovskej organizácie, ktorej prvým predsedom bol prof. M. Okál. Z vyše 100 prednášok vedeckého i popularizačného charakteru asi dve tretiny zabezpečili členovia našej katedry, ktorí najviac prispievajú aj do časopisu *Zprávy Jednoty klasických filologů*, vydávaného spoločne s českými kolegmi. Cez Slovenskú jednotu klasických filológov pri SAV sme napokon vstúpili aj do masmédií, konkrétnie cez relácie v rozhlasovom vysielaní.

Cesta, ktorou prešla klasická filológia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského za uplynulých 70 rokov, nebola priama ani ľahká. Žiada sa premysленé personálne i materiálne budovanie pracoviska. Tri nosné skupiny disciplín, t.j. grécistika, latinistika, medievalistika/neolatinistika, by mali mať svojich profesorov. Pridlhé bolo absentovanie lingvistickej orientovanej osobnosti na katedre, z charakteru kultúrnych tradícií Slovenska vyplýva potreba pestovať popri stredovekej a novovekej latinskej filológii aj byzantológiu. Bude treba dajako si poradiť s boľavým problémom knižnice. Od r. 1976, keď sa uskutočnila centralizácia fondu do Študijnno-informačného strediska, spoločného pre filozofickú fakultu, právnickú fakultu a Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, sa prestala naša seminárna knižnica systematicky dopĺňať. Pri súčasnom nedostatku finančných prostriedkov je to pre nás veľmi ľahká úloha. Navyše sa nám ešte stále nepodarilo získať miestnosť na študovňu, kde by poslucháči mohli prezenčne využívať náš knižný fond a kde by boli umiestnené podobizne profesorov, ktorí v minulosti na katedre pôsobili a sú tu trvale prítomní svojím dielom. Za to, čo vykonali pre slovenskú klasickú filológiu, pre slovenskú vzdelenosť a kultúru, sme im povinní vďakovať.

Od začiatku školského roka 1992/93 sa situácia v klasickej filológií na Slovensku zmenila v tom, že sa vyučuje aj na Univerzite Pavla Jozefa Šafá-

---

rika v Prešove a na Trnavskej univerzite, jedinej novej vysokej škole tohto typu, ktorá vznikla na Slovensku po novembri 1989. Aký ďaleký dosah bude mať toto rozmnzenie centier výskumu a univerzitného štúdia klasických jazykov, to sa dá dnes ľažko odhadnúť. Spolupráca a rozumná súťaž medzi nimi by azda mohla byť začiatkom novej etapy v dejinách vied o antickom staroveku na Slovensku.

ARGVMVENTVM
**De septuaginta annis studiorum antiquitatis
in Universitate Comeniana Bratislaviensi**

Quomodo per septem adhuc praeterita decennia studia antiquitatis Graeciae et Romanae in Universitate Comeniana Bratislavensi culta sint, disseritur; vita et opera professorum A. Kolář, J. Ludvíkovský, M. Okál, J. Špaňár accurate pertractantur.

BILINGVNÍ NÁPISY Z PYRGU: 30 LET OD JEJICH NÁLEZU

Vladimír Slunečko (*Praha*)

Úvod

V loňském roce uplynulo 30 let od významného "epochálního" nálezu etrusko-punské bilingvy v Pyrgi, přístavní osadě nedalekého etruského Caere. Nastává tedy i vhodná chvíle pro zhodnocení významu tohoto nejenom pro etruskologii velmi důležitého bilingvního nápisu.

V etruskologii dlouho existoval a byl podporován názor, že objevením rozsáhlější bilingvy bude problém etruštiny definitivně vyřešen. Nález etrusko-punské bilingvy v roce 1964 a jeho okamžité zveřejnění (COLONNA, PALLOTTINO ET AL. 1964) vyvolalo proto oprávněné naděje ve výrazný pokrok v interpretaci etruských textů. V prvním nadšení, následujícím bezprostředně po objevu plášťků a spojeném se snahou poskytnout co nejrychleji úplnou interpretaci textů, byla jednotlivými badateli zformulována ve více jak stovce odborných pojednání celá řada zcela nekontrolovatelných hypotéz.

Přes obrovské úsilí desítek předních etruskologů a semitistů zůstaly však veškeré výsledky daleko za očekáváním. Skutečnost, že podrobná analýza textů obou plášťků nepřenesla naše vědění příliš kupředu, vyvolala v etruskologii na počátku 70. let značnou skepsi (srov. sborník: *Le lamine di Pyrgi. Tavola rotonda internazionale sulla interpretazione dei testi fenicio ed etrusco di contenuto analogo incisi su due delle lamine d'oro scoperte nel santuario etrusco di Pyrgi* /Roma 1968/, Acc. Naz. dei Lincei, Quaderno 147, Roma 1970). Nález dlouho očekávaný delší bilingvy odhalil naše hluboké neznalosti struktury etruštiny, tj. funkce jednotlivých slovních forem a podstaty větné konstrukce. Tradiční interpretační schémata se dostala do krize, začala se vést rozsáhlá diskuse o metodě.

Období charakterizované jak počátečním obrovským úsilím o úplnou interpretaci bilingvních textů, tak i následným rozčarováním symbolicky uzavřelo v roce 1979 uspořádání druhého speciálního kolokvia na dané téma v západoněmeckém Tübingen (viz sborník: *Akten des Kolloquiums zum Thema 'Die Göttin von Pyrgi. Archäologische, linguistische und religionsgeschichtliche Aspekte'* /Tübingen 1979/, Firenze 1981).

Náležející 80. léta a začátek 90. let jsou v etruskologii charakterizovány definitivním útlumem interpretačních pokusů delších, syntakticky náročnějších etruských textů. Tento postoj odráží obecně přijaté zpřísňené požadavky, umožňující uvažovat jen o takových navržených interpretacích, které jsou alespoň do určité míry ověřitelné na základě vnějších kontextových

---

dokladů. Omezení interpretační svobody autorů spolu s odsouzením dříve široce využívané metody "intuice" přineslo s sebou logicky i ochabnutí zájmu o syntakticky nejasné bilingvní texty z Pyrgi. Během posledních 15 let zachraňovali tak čest na interpretačním poli těchto textů již jen semitisté, kteří přišli s několika novými vylepšenými punské verze (viz bibliografie).

I. Okolnosti nálezu, datace a velikost plíšků

V roce 1957 začala provádět římská univerzita pod vedením M. Pallottina a G. Colonna systematické vykopávky na místě antické lokality Πύργοι (dnešní Santa Severa, vzdálená 48 km severozápadně od Říma), dřívějšího nejvýznamnějšího přístavu jihetruské *polis* Caere, známého jak číslou obchodní výměnou, tak i svým "pirátsvím" (DIOD. XV 14,3; SERV. *ad Verg. Aen.* X 184). Vlastní etruské jméno tohoto pověstného přístavu se bohužel nedochovalo.

Asi 400 metrů jihovýchodně od přístavu byly v uvedeném roce objeveny zbytky dlouho hledaného posvátného okrsku etruské bohyň Junony, ztotožňované podle řeckých pramenů z ne zcela jasných důvodů s Eileithyí či Leukotheou (BLOCH 1969). Bohatý inventář svatyně – jak zachytily antické prameny – vyloupil a celou ji srovnal se zemí v roce 384 př. n. l. syrákuský tyran Dionýsios I. při svém "pirátském" nájezdu na tyrhénské pobřeží.

Během sedmé archeologické kampaně byl nalezen dne 8. 6. 1964 v prostoru Junonina okrsku mezi základy dvou chrámů, provizorně označenými jako A a B (starší B asi z 500 př. n. l., mladší A z doby asi 470/460 př. n. l.), ve speciálně vyhloubeném úkrytu ($1 \times 1,8 \times 0,45$ m) depot, obsahující mj. i tři srolované popsané zlaté plíšky. Po rozvinutí, provedeném již týden po nálezu, získaly plíšky následující rozměry:

- a) delší etr. text (A nebo E1) – $8,1 \times 18,5 \times 0,03$ cm;
- b) kratší etr. text (B nebo E2) – $9,5 \times 19,2 \times 0,035$ cm;
- c) punský text (P) – $9,2 \times 19,3 \times 0,05$ cm.

Texty plíšků jsou dochovány celé a i písmo je až na nepatrné výjimky velmi dobře čitelné, což u podobných (většinou bronzových) dokladů je věc ojedinělá. Vyhodnocení historických souvislostí těchto textů závisí na přesném určení jejich datace. Přes určité počáteční rozporu shoduje se snytí většina badatelů na základě tvarů jednotlivých grafémů jak etruského (CRISTOFANI 1966, 1981), tak i punského písma na dataci textů do konce VI. či začátku V. stol. př. n. l., přičemž nejčastěji udávané datum je 500 př. n. l.

Vykopávky dále potvrdily, že místo nálezu plíšků (blíže chrámu B) není identické s místem, pro něž byly tyto nápisy určeny a kde plnily svou informační funkci. Plíšky mají po stranách 10, resp. 12 otvorů (viz obr. 1-3), jimiž byly původně pomocí bronzových hřebů (též nalezených v depatu) přichyceny k dřevěnému podkladu. Jakoukoliv rekonstrukci bližších souvislostí zahladilo však zcela uvedené vyplnění svatyně syrákuským Dionýsem I.

---

v r. 384 př. n. l. Nezbývá než se jen domýšlet, že plíšky pocházely ze staršího (a bližšího) chrámu B, jehož vybudování lze datovat na základě typů použitých dekorativních terakot do období 500 až 480 př. n. l. Jak se dále domníváme, plíšky mohly být z dřevěného podkladu, k němuž byly původně připevněny, sejmuty v době akutního ohrožení svatyně a ukryty spolu s některými dalšími cennostmi ve speciálně zřízené skrýši. Znovu připevněny na původním místě však již být nemohly, neboť při syráku ském nájezdu byla celá svatyně zničena a i místo úkrytu upadlo bezpochyby v zapomnění.

II. Punský nebo fénický text na zlatém plíšku z Pyrgi?

V celém výkladu o bilingvních nápisech z Pyrgi vycházíme z předpokladu, že máme před sebou etrusko-punský text. Otázka původu semitského textu není však tak jednoznačná a již po řadu let je předmětem velmi živé diskuze (fénický: Ferron, Fitzmyer, Fischer, Röllig aj.; punský: Garbini, Dupont-Sommer, Pfiffig, Amadasi Guzzo aj.).

Z archaické doby (VII. až V. stol. př. n. l.) známe ze střední Itálie kromě zlaté lamely z Pyrgi i stříbrnou mísou s fénickým nápisem (patrně jménem výrobce), která byla nalezena v roce 1876 v orientalizující výbavě hrobky Bernandini v latijském Praeneste. Uvedený nápis (CIS I 164, naposledy AMADASI GUZZO 1990: 94 No. 37), datovaný do konce VIII., resp. začátku VII. stol. př. n. l., dosvědčuje existenci přímých etrusko-fénických obchodních kontaktů již pro toto rané období.

Punštinou pak nazýváme fénický dialekt (epigraficky doložený v širokém období od konce VI. stol. př. n. l. až po začátek III. stol. n. l.), jímž se hovořilo v Kartágem založených koloniích západního Středomoří. Z lingvistického hlediska lze gramatické rozdíly mezi feničtinou a punštinou pokládat za celkem nepatrné. Určité odlišnosti jsou i v podobách jednotlivých grafémů, kde punské písmo odráží pokročilejší vývojové stadium abecedy.

Je tedy text fénický (tj. východní), anebo punský (tj. západní)? Charakter písma, ale i některé gramatické zvláštnosti v textu zlatého plíšku z Pyrgi hovoří spíše ve prospěch kyperských Feničanů. Vazba na Kypr je nepřímo odvozována i z dekorativní výzdoby svatyně B. Hlavními argumenty zůstávají však některé specifické gramatické jevy, např.:

- typická forma sufigovaného osobního zájmena 3. os. sg.: **bnt-w** “postavil jsem jej”;
- použití protetického alifu u pronomina ‘z “tento”’;
- specifická “archaizující” forma plurálu: **šnt** místo **št** “roky”.

Je nutno ale zároveň zdůraznit, že tyto charakteristiky nejsou typické jen pro fénický dialekt Kypru, ale lze se s nimi setkat i v jiných fénických koloniích východního Středomoří.

Pro punštinu hovoří na druhé straně konkrétní historická situace v oblasti západního Středomoří na konci VI. stol. př. n. l. s úzkými politickými pouty

---

mezi etruskými *poleis* a Kartágem, jak ji dosvědčili antičtí autoři (viz níže). Tento argument považujeme za rozhodující při určení charakteru semitského nápisu jako punského. K tomu je nutné připočít i dosud nedostatečný počet epigrafických dokladů punštiny z konce VI. a počátku V. stol. př. n. l., které by lépe a přesněji mohly charakterizovat jak podobu fénického dialekta Kartága v této době, tak i zvláštnosti zdejší varianty fénické abecedy.

III. Vztah etruských textů vůči punskému

V Etrurii (jako kdekoliv jinde) se lze setkat s dvěma chronologicky odlišnými funkcemi bilingvních nápisů. V době hospodářského a politického rozmachu Etrurie bylo funkcí bilingvních nápisů podávat stejnou informaci jedincům dvou (popř. více) odlišných komunit, které určitá okolnost v danou dobu na daném místě příležitostně spojovala. V této historické situaci mohli pouze někteří jedinci ovládat oba jazyky současně. Mluvíme o tzv. částečném bilingvismu. Tuto funkci dokládá dosud v Etrurii jen jediný bilingvní text, a to právě zlaté plíšky z Pyrgi s etrusko-punským nápisem.

Od výše uvedeného typu bilingv, charakteristického pro období hospodářského rozmachu Etrurie, je nutné odlišit bilingvy pocházející ze závěru pozdně etruské doby (hlavně z I. stol. př. n. l.), které prozrazují již jednoznačný úpadek etruské společnosti. V té době, v rámci mohutné romanizace etruské společnosti, dokládají bilingvy rychlé a úspěšné vytlačování etruštiny vítěznou latinou. Bilingvní texty odrážejí dvoujazyčné prostředí, ve kterém již většina jednotlivých mluvčích aktivně ovládá oba jazyky. Zde mluvíme proto o tzv. úplném bilingvismu. Celkový počet takovýchto dochovaných etrusko-latinských textů, většinou velmi krátkých, nepřesahuje ani třicítku (jedná se v podstatě pouze o náhrobní nápisy, které ve většině případů uvádějí jen jméno zemřelého, k němuž je ojediněle připojeno jeho povolání či společenský statut).

Co se týče etrusko-punského nápisu z Pyrgi, ačkoliv byl obsah punského textu považován za identický s etruským textem (A), použití zcela odlišných výrazových prostředků vyvolalo hned zpočátku ostré útoky i proti samé bilingvnosti textů. Protože však jednotlivá informace bývá vyjádřena v geneticky nepříbuzných jazycích odlišně jak z morfologického, tak syntaktického hlediska (L. HJELMSLEV, *O základech teorie jazyka*, Praha 1972, str.62: „*jeden a tentýž výrazový smysl se formuje různě v různých jazycích*“), nebylo by proto ani oprávněné požadovat, aby punský text byl “přesným” překladem etruského textu (A), byť by sděloval tutéž informaci.

Navíc s ohledem na délku textů je nutné vzít v úvahu i hypotézu, že pokud tvoří etruské texty A (16 řádek) a B (9 řádek) jeden celek (a vyloučíme-li hypotézu, že existoval i punský text B, který se ztratil), musí pak dochovaný punský text (11 řádků) představovat zkrácenou verzi etruského originálního textu (A + B).

Přes zpochybňování některými badateli musely být oba etruské texty vyhotoveny současně s punským. Kromě stejného jména dedikanta svědčí proto především – i s ohledem na naše omezené znalosti jazyka – syntax etruských textů s třikrát(!) doloženým uvozovacím výrazem *nac* (odpovídá semitskému *w-* v punském textu), který vždy bezprostředně navazuje na předchozí děj, ve smyslu “pak, poté (*vel sim.*)”. Do jaké míry lze přímo uvažovat o semitském vlivu (např. konsekutivního *waw*) na etruskou syntax tohoto textu, je zatím vzhledem k omezené znalosti etruského slovesa obtížné rozhodnout. Jisté je jen to, že dosud (témař) žádný z velkého počtu známých syntakticky náročnějších etruských textů nové věty pomocí *nac* neuvozuje.

IV. Analýza bilingvních textů

1) punský text: KAI² 277, CIE 6316 CAE. Pyrgi; zlatý plíšek s punským nápisem, cca 500 př. n. l.; nyní v Museo di Villa Giulia v Římě.

lrbt l'štrt 'šr qdš
 'z 'š p'l w's ytn
 tbry'. wlnš mlk 'l
 kyšry' byrh . zbh
 šmš bmtn' bbt wbn
 tw. k'šrt. 'rš. bdy
 lmlky šnt šlš III by
 rh krr. bym qbr
 'lm wšnt lm's 'lm
 bbty šnt km hkkbm
 'l

Nejdůležitější interpretace:

GARBINI 1964, MOSCATI 1964, DUPONT-SOMMER 1964, FÉVRIER 1965, HÖFNER – PFIFFIG 1965, GARBINI (+ LEVI DELLA VIDA) 1965, FITZMYER 1966, ALTHEIM – STIEHL 1967, FISCHER 1968, GARBINI 1968, FRIEDRICH 1969, RÖLLIG 1969/70, DELCOR 1974, GARBINI 1989, AMADASI GUZZO 1990, KNOPPERS 1992.

Struktura dedikace a její doslovny překlad:

Dosud navržené interpretace se u jednotlivých autorů liší, a to v některých bodech dosti podstatně. Níže uvedený překlad je subjektivní syntéza nejpravděpodobnějšího řešení.

[Příjemce dedikace:]

Paní Aštartě.

[Vlastní dedikace (předmět, dárce, datace):]

Toto (je) posvátný okrsek,
který vybudoval (dosl. zhotovil)
a který zasvětil (dosl. věnoval)
Θefarie Velianas,
král (resp. vládnoucí) nad Caere,
v měsíci "Obětování (pro) Slunce",
v (den) "Oběti v chrámu".

[Zdůvodnění dedikace:]

Vybudoval jsem jej,
jak mne (o něj) Aštarta požádala
(dosl. z mých rukou),
během mé vlády, v třetím roce,
v měsíci Kirar(?),
v den "Pohřbu Božstva".

[Přací formule:]

Nechť roků, během nichž Božstvo (Aštarta)
ve svém chrámu (bude pobývat),
(je tolik) roků jako oněch hvězd (tj. na nebi).

l-rbt l-‘štrt

’šr qdš ’z
’š p’l
w’s ytn
tbry’ wlnš
mlk ‘l kyšry’
b-yrh zbh šmš
b-(ym) mtn’ b-bt

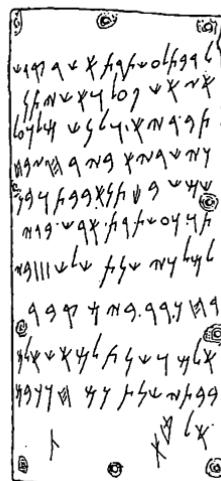
w-bnt-w

k-‘štrt ’rš b-(y)d-y
l-mlk-y šnt šlš III
b-yrh krr
b-ym qbr ’lm

w-šnt lm ’š ’lm
b-bt-y
šnt km h-kkb-m ’l

2) delší etruský text (A): CIE 6314 (TLE 874) CAE. Pyrgi; zlatý plíšek s etruským textem A, cca 500 př. n. l.; nyní v Museo di Villa Giulia v Římě.

ita. tmia. icac. he
ramaśva. vatiexe
Unialastres. Ḑemia
sa. mex. Ḑuta. Θefa
riei. Velianas. sal.
cluvenias. turu
ce. munistas. Ḑuvatas
tameresca. ilacve.
tulerase. nac. ci. avi
l. χurvar. teśiameit
ale. ilacve. alásase
nac. atranes. zilac
al. seleitala. acnaśv
ers. itanim. heram
ve. avil. eniaca. pul
umχva.

3) kratší etruský text (B): CIE 6315 (TLE 875) CAE. Pyrgi; zlatý plíšek s etruským textem B, cca 500 př. n. l.; nyní v Museo di Villa Giulia v Římě.

nac. Θefarie. Vel
iiunas. ḫamuce
cleva. etanal.
masan. tiur
Unias. selace. v
acal. tmial. a
vilχval. amuc
e. pulumχv
a. snuiaφ

Nejdůležitější interpretace:

PALLOTTINO 1964, PFIFFIG 1965, HEURGON 1965, OLZSCHA 1966, DEVOTO 1966, RIX 1968, RIX 1981.

Komentář:

O obsahu etruských textů můžeme získat jediné jisté informace – za předpokladu, že se jedná o bilingvní či quasibilingvní texty – jen analýzou punského textu, jíž budeme proto věnovat širší prostor. V rámci možností uvedeme i předpokládanou interpretaci paralelních míst v etruských textech.

Avšak nejen interpretace etruských textů A + B vytváří na mnohých místech neřešitelné problémy, ale nečekaně i četné pasáže v punském textu. Kromě začátku, odpovídajícího typickým punským votivním nápisům, téměř vše, co následuje, je vyjádřeno velmi neobvykle pomocí výrazů, resp. výrazových forem, z nichž sice většinou jednotlivým slovům rozumíme, avšak celkový význam nám uniká. Formulační odlišnosti od obsahově paralelních fénicko-punských nápisů lze přitom nejsnadněji vysvětlit vznikem textu v etruském prostředí. Možný vliv etruského prostředí na neobvyklou formulaci punského nápisu vzbuzuje proto patřičnou pozornost a stává se předmětem řady odborných diskusí. Překlad těchto pasáží je navíc ztížen i tím, že obsahuje náboženské reálie, které nejsme schopni dosud nikak blíže poznat a rekonstruovat.

a) Příjemce dedikace:

Za votivní nápisy lze považovat všechny nápisy, které obsahují zasvěcení bohu či skupině bohů. Mohou být dále členěny na nápisy, které upomíná-

---

jí darování konkrétního předmětu v chrámu či svatyni anebo připomínají vybudování, resp. opravu kultovní stavby či její části.

Na punském textu je v prvé řadě důležitá změna místa jména vzývaného božstva v rámci uvedené votivní formule. V nejstarších fénických nápisech, ať již z východního či západního Středomoří, zaujmá jméno boha koncovou pozici v nápisu. První místo – jistě pro zdůraznění hodnoty daru – je vždy určeno věnovanému předmětu, uvedenému často dosti podrobně (obdobně to uvádí i etruský text). Avšak od začátku V. stol. př. n. l., zatímco dedikace na východě pokračují v tradičním schématu, dochází v západním Středomoří k významné změně, při níž začíná jméno božstva zaujímat prvé místo. Za ním pak následuje jméno předmětu, dedikační sloveso, jméno dedikanta a případně i motiv daru.

Nejstarší doklady tohoto nového schématu poskytuje kromě několika dedikací ze selského tofetu v Motyi z počátku V. stol. př. n. l. právě zlatá lamina z Pyrgi, uvedená dedikací *l-rbt l-’štrt* “Paní Aštartě”. Tato změna je bezesporu výrazem posunu v náboženské ideologii – božstvo získává přednost před darem. Původ této změny je třeba hledat v kontaktu punského světa s kulturami západního Středomoří (např. v řeckých dedikacích je též jméno božstva často uváděno na prvném místě).

V etruském textu je fénicko-punská Aštarta (*’štrt*), vzdálená “příbuzná” babylonské Ištar, ale i starozákonné Ester, ztotožněna s etruskou bohyňou Junonou (**Uni*), s níž byla patrně i funkčně totožná. Punské vazbě *l-rbt l-’štrt* “Paní Aštartě” odpovídá v etruském textu A se zřetelně stejným významem uvedení jména bohyňě v morfologickém tvaru tzv. archaického genitivu sg. opatřeného (patrně) postpozicí *-tres*, tedy *Unialastres* [**unialas-tres*].

b) Objekt dedikace:

Veřejný kult byl v Etrurii provozován ve svatyních, které tvořily ohraničený okrsek zasvěcený konkrétnímu božstvu. Uvnitř okrsku se nacházela vlastní chrámová stavba s nezbytným oltářem. Obdobně jako z ostatních četných etruských chrámových staveb se i v Pyrgi z původní stavby zachovaly do dnešní doby jen stopy základů.

Stavební, resp. votivní objekt bilingvních nápisů je označen v punském textu termínem *’šr qdš*, dosl. “posvátné místo”, jehož přesná podstata zůstává nejasná a je často diskutována. Hypotézy jednotlivých badatelů zde uvažují v širokém spektru od malého výklenku se sochou až po celou svatyni. Této poslední interpretaci je nyní většinou dávána přednost. Nezbytnou součástí “posvátného okrsku” musel být i chrám, jemuž odpovídá punský výraz *bt* (původně “dům”, přeneseně i “chrám”), doložený v 5. a 10. řádku textu.

Poněkud odlišně charakterizuje předmět dedikace etruský text A, který uvádí dva objekty, a sice jinak neznámý výraz *tmia* a stejně tak nejasné **heramu*. Oba objekty jsou zde upřesněny použitím ukazovacích zájmen, stojících ve zřetelné oponici: *ita. tmia. icac. heramašva*, běžně interpretované

---

jako "ten" a "tento", resp. naopak (jsou ale i jiná možná řešení). Oba předměty pak spojuje enkliticky použitá slučovací spojka *-c*, obdobně jako lat. *-que* (patrně etruská výpůjčka). Morfologická forma *heramašva* není zcela jasná. Morfém *-va-* ukazuje sice na plurál (třída neživých věcí či lépe řečeno sociálně pasivní), nejasné ale zůstává použití předchozího morfémů se sibilantou */š/*. Hypoteticky lze uvažovat o tom, že *tmia* odpovídá "posvátnému okrsku, svatyni", **heramu* pak "chrámu" (plurál by mohl odpovídat stavbě dvou chrámu A + B, v nesoulad se tu ale dostává jejich datace s datací textů bilingvy) anebo jen některé jeho součásti (oltáři ap.).

c) Dédikant:

Dédikant *tbry' wlnš*, jehož přesnější podobu jména dokládají etruské nápisy ve tvaru *θefarie Velianas* (resp. *Veliunas*), byl v Caere podle dříve běžně přijímaného výkladu nikoliv králem, jak ho uvádí punský text (*mlk*), ale nejvyšším etruským magistrátem, nazývaným *zilaθ*. Titul *zilaθ* je epigraficky doložen a znám z řady etruských republikánských nápisů z IV. až II. stol. př. n. l. Avšak použitím termínu krále (*mlk*) jako označení dědičného vládce by se punský text od své etruské bilingvní paralely v základu odlišoval. Ten-to rozpor se stal proto předmětem řady diskusí. Východisko je např. hledáno v možnosti interpretovat punský výraz *mlk* jako participium "vládnoucí" (AMADASI GUZZO 1990), i když nelze popřít, že ve všech fénických textech, kde je výraz *mlk* doložen, znamená vždy jen substantivum "král".

Pravděpodobnější řešení rozdílu mezi titulaturami dédikanta v obou textech nabízí zcela odlišná hypotéza, předpokládající, že *θefarie Velianas* ve skutečnosti zilaθem vůbec nebyl (CRISTOFANI 1984). V jižní Etrurii představuje totiž 2. polovina VI. stol. př. n. l. začátek období sociálního neklidu, který nutně přinesl i změny v organizaci moci. Je pravděpodobné, že přechod mezi původně monarchickými státními formami a republikou s vládnoucí oligarchií musel být patrně i v Etrurii často vyplněn zřízením tyranidy nejmocnějších aristokratů. Takovéto vojenské diktátory je možné vidět v postavačích bratří Vibennů z Vulci, Mastarny (Servia Tullia) či klusijského Porsenny, kteří se proslavovali svými individuálními válečnými činy. Je možné, že i v Caere došlo k nelegitimní tyranské diktatuře, při níž se k moci dostal významný aristokrat *θefarie Velianas*. Jednalo by se tak o usurpátora, srovnatelného s tyranem řeckých *poleis* jižní Itálie a Sicílie, jakým byl např. i soudobý Aristodémos, který se poté, co odstranil dřívější oligarchický režim, stal absolutním vládcem Kýmé (*στρατηγός αύτοκράτωρ*).

Za důležitý argument ve prospěch této hypotézy je nutné mj. považovat i skutečnost, že v etruských textech A a B není nikde u jeho jména výslovne titul *zilaθ* doložen. K závěru, že se jedná o nejvyššího etruského voleného magistráta, zilaθa, vystupujícího též v roli eponymního magistráta (podle něhož se označoval rok obdobně jako podle prvního archonta v Athénách či konzula v Římě), dospěla většina badatelů na základě výrazu *zilacal*, dolo-

ženého na 12/13. řádce ve zcela nesrozumitelném kontextu. Jde o genitiv substantiva **zilaχ* (var. *zilac*) “vláda, řízení, úřad”, odvozeného ze slovesného kořene **zil-* “vládnout, vést, řídit (*vel sim.*)”.

V textu zlatých lamel z Pyrgi vystupuje Θεfarie Velianas sám. Zilažové byli ale ve funkčním období vždy dva (což odpovídalo počtu římských konzulů). Na druhé straně je pravdou, že ve výjimečných případech – při úmrtí jednoho – mohl po určitou dobu vykonávat funkci jen jeden zilaž. Pro doplnění je třeba ještě uvést, že celý název titulu tohoto nejvyššího magistráta etruského městského státu představovalo spojení *zilaθ meχl rasnal* (obdoba latinského *praetor rei publicae*, Rix 1984), častěji uváděné jen ve zkrácené formě *zilaθ*. Avšak v etruském bilingvním textu (A) bezprostředně předchází jméno jednající osoby obsahově nejasné spojení *meχ θuta* (srov. **meχ rasna* “res publica”).

Etruská forma jména dedikanta je v té době (tj. na konci VI./začátku V. stol. př. n. l.) vlivem probíhajícího přesouvání přízvuku na prvu slabiku se současným vznikem jakéhosi neurčitého archifonému /ə/ v druhé slabice a s postupným uzavíráním slabiky prve podána v “pokročilé” podobě (tj. ve srovnání s archaickým tvarem). V archaické době by jméno dotyčného dedikanta znělo **θiferie Velienas*, což je etruské, celkem ojedinělé praenomen **θiferie* (archaické psaní *θihverie/Oivherie*), převzaté z italického individuálního jména [**tiberio-*] (srov. lat. *Tiberius*) a rodového jména **Velienas*, vytvořeného též ze základu italického individuálního jména [**uelio-*], ke kterému přistoupil etruský morfém *-na-*, používaný mj. k tvorbě gentiličií. Je nutné též uvést, že další členové rodu **Velienas* nejsou dosud z Caere ani z jiné etruské *polis* epigraficky doloženi.

d) Datace:

Datování stavby “posvátného okrsku”, obzvláště při porovnání s datací jeho zasvěcení bohyne Astartě, vykazuje nejen v etruském, ale i punském textu určitou zvláštnost:

a) u příležitosti, kdy Velianas zasvětil “posvátný okrsek”, je v punském textu uveden měsíc, ale ne rok:

v měsíci “Obětování (pro) Slunce”,

b-yrh zbh šmš

v (den) “Oběti v chrámu”.

b-(ym) mtñ' b-bt

Etruský text (A) uvádí jen údaj jeden: *ilacve. tulerase*. Jelikož etruský termín pro “rok” je *avil*, pro “měsíc” *tivr*, pro “den” *tins*, výraz **ilacu* (lok. sg. *ilacve*), doložený několikrát i v rituálním textu na Kapujské cihle, znamená patrně “sváteční den, (náboženský) svátek”.

b) u příležitosti stavby “okrsku” je v punském textu naopak uveden rok i měsíc i den.

během mé vlády, v třetím roce,

l-mlk-y šnt šlš III

v měsíci Kirar(?),

b-yrh krr

v den “Pohřbu Božstva”.

b-ym qbr 'lm

Stejně tak tři údaje uvádí i etruský text (A):

ci. avil. — — tešiameitale. ilacve. alſase

Důležité je si povšimnout, že v obou textech je uvedena pozdější událost na prvním místě, zatímco předchozí následuje. Paralely lze pro tento zvyk najít i ve fénických nápisech východního Středomoří. To vysvětluje, proč je rok uveden u události druhé, která vlastně předcházela, a nikoliv prvé, která následovala.

Shrneme-li sled událostí:

- v třetím roce jeho vlády,
- v měsíci Kirar (?) byla stavba dokončena;
- v měsíci "Obětování (pro) Slunce" byla zasvěcena.

Uvedené časové údaje nelze však nijak upřesnit, protože nám scházejí příslušné základní znalosti o tehdejších reálních. Věnování je v punském textu datováno jménem měsíce "Obětování (pro) Slunce". Ačkoliv je toto jméno měsíce doloženo i v jiných nápisech, není jasné, k jaké události nebo náboženské slavnosti se vztahuje. Ž fénicko-punského kalendáře jsou dosud známa jen jména několika měsíců a navíc jejich pořadí v rámci roku zůstává nadále nejisté.

Stejně tak není zcela jasné, co obsahoval v dataci zasvěcení náboženský obřad pohřbívání božstva. Snad lze pod svátkem "Pohřbu božstva" vidět odkaz na kult Adonida (s počátky až někde u sumerského Dumuziho), tj. boha, který umírá a znova se rodí. Ve fénickém prostředí Týru tuto funkci zaujímá Melqart. V každém případě je zřejmá existence kompletního světa pověr a ritu fénicko-punského světa, do kterého se nám dosud podařilo jen zcela nepatrne proniknout.

e) Motiv dedikace:

Vnitřní struktura votivních nápisů bývá většinou značně homogenní, varianty představují pouze konkrétní příležitosti dotyčné dedikace a zvláštnosti, které jsou charakteristické pro konkrétní dobu a lokalitu, z níž nápis pochází. I když bývá motiv dedikace vyjádřen po formální stránce značně stereotypně (např. v punských textech, "protože bůh vyslyšel jeho prosbu", "protože tak bohu učinil slavnostní slib", ap.), lze se v důsledku jeho stručnosti a náznakovitosti často střetnout i se značnými interpretačními problémy jeho obsahu.

Při objasňování motivu dedikace bilingvy z Pyrgi zůstává v punském textu problematický výklad slovesa 'rš, které je dosud doloženo pouze v tomto nápisu. Nejčastěji se ad hoc vykládá jako žádost bohyně, patrně prostřednictvím orákula

k-štrt 'rš b-(y)d-y

"jak mne (o něj) Aštarta požádala (dosl. z mých rukou)."

Odpovídající ekvivalent v etruském textu zůstává nejasný.

Za zmínku stojí, že někteří badatelé (FÉVRIER 1965; DELCOR 1974 aj.) místo punského slovesa 'rš "požádat (*vel sim.*)" interpretují sloveso 'rš "zasnoubit, oženit", s tím, že uvažují o "sňatku" (ἰερός γάμος) mezi králem (či jeho substitutem) a chrámovou prostitutkou, představující bohyni Aštartu. Účelem tohoto "sňatku" by podle této hypotézy mělo být vyvolání zmrvýchvstání "zemřelého boha" (patrně fénického Melqarta). Avšak toto alternativní – poněkud násilné – řešení není nutné nijak akceptovat.

f) Přací formule:

U obsahlejších votivních nápisů tvoří závěr buď stereotypní formule obsahující varování před případnými ničiteli a zloději, anebo tzv. přací formule, v níž se žádá, aby vzývané božstvo ochraňovalo dedikanta a jeho zájmy.

Závěrečnou formulí punského bilingvního textu z Pyrgi nelze však bezpečně objasnit ani z hlediska sémantického, ani syntaktického. Je zcela specifická a obdobným formulím se vymyká. Podle nejnovější hypotézy (v překladu akceptované) v ní dedikant nežádá nic pro sebe, ale chce, aby božstvo věčně setrvávalo ve vybudovaném posvátném okruhu, resp. chrámu (KNOPPERS 1992). Hypoteticky je tak v ní možné vidět přání caerského vládce, aby božstvo svou stálou přítomností v okruhu chránilo zdejší oblast včetně přístavu např. před hrozícími "loupeživými nájezdy" sicilských Řeků.

Podle některých badatelů charakter závěrečné přací formule odporuje nominální charakter příslušné punské věty (s nevyjadřeným slovesem "být"). V ostatních epigrafických dokladech s přacími formulemi bývá totiž vždy vyjádřen konkrétní slovesný tvar (LEVI DELLA VIDA 1965). V tomto případě by tak závěrečné sdělení muselo vyjadřovat jen další, snad chronologický údaj, zmiňující konání příslušných ceremonií dedikace.

Navíc u závěrečného sdělení

šnt km h-kkb-m 'l
"roků jako onech hvězd"

stojíme opět před širokou škálou navržených interpretací, od hvězd na nebi přes dekorativní ozdoby v horní části chrámu až po přenesený význam jakýhosi symbolických znázornění, např. *clavi annales*, na něž se odvolává Livius (VII 3,5n.) v ceremoniích etruských chrámových dedikací.

V. Otázky přímých etrusko-kartaginských kontaktů

Politické události etrusko-punského světa jsme nuceni rekonstruovat pouze a především na základě řecké a římské historiografické tradice, která se dostala v důsledku válečných střetů do přímého kontaktu s Etrusky či Kartagiňany. Nepráteľský duch, zbavený nestranných úsudků, jim většinou přisoudil jen negativní charakteristiky, které se mnohdy staly až příslovečnými. Specifický charakter dosud známých epigrafických památek etrusko-punského světa – nepočítáme-li bilingvu z Pyrgi – nám vpodstatě žádnou

---

historickou rekonstrukci jednotlivých politických a vojenských událostí nemumožňoval. Přitom analýza přímého nápisového materiálu nám často může zprostředkovat i konkrétní historické poznatky, o kterých bychom se jinak stěží mohli dozvědět. V této situaci má bilingvní doklad z Pyrgi neobvyčejný význam jako přímý, zcela hmatatelný důkaz punského vlivu v oblasti Týrhenškého moře.

Právě v 2. polovině VI. stol. př. n. l. se čistě obchodní vztahy etruských *poleis* s Féniciany/Kartaginci transformovaly ve vztahy politicko-obchodní uzavřením bilaterálních protiféckých smluv. O nich jsme informováni především z řeckých zdrojů, v prvé řadě Aristotelem (*Politica* III 5,10-11). Ten zmiňuje nejen ujednání a smlouvy o vzájemně prospěšném obchodu, ale hovoří i o úmluvách o vojenské pomoci. Existence těchto smluv je zcela logická, neboť Kartágo s ohledem na svou vzdálenost představovalo pro Etrusky méně nebezpečného soupeře než řecké městské státy v jižní Itálii a na Sicílii.

Příkladem takovéto koordinace zahraniční politiky může být střet s fókajskými Řeky, usazenými na Korsice. Konflikt zachytily Hérodotos (I 166 n.), ličící námořní bitvu u Alalie v r. 540 př. n. l., ve které Fókajští sice spojenou flotilu etruského Caere a punského Kartága porazili, avšak přesto byli nuceni ostrov opustit. Následné barbarské pobití fókajských zajatců, za které uložila věštírna v Delfách etruskému Caere povinné oběti mrtvým a pohřební hry, nalezlo svůj odraz mj. i v konotaci krutosti legendárně-historického krále Mezentia (VERG. *Aen.* VIII 481 nn., X 689 nn.). Vítěznou bitvou u Alalie uzavřeli Caeřané spolu s Kartaginci Korsiku a Sardinii před řeckým vlivem a definovali své vlastní sféry vlivu: Etruskové (Korsika a Kampánie), Punové (Sardinie a Sicílie).

O historii Caere na přelomu VI. a V. stol. př. n. l. jsme jinak informováni minimálně. Nález plíšků z Pyrgi potvrzuje, že i v době kolem roku 500 byli Etruskové a Kartagiňané nadále spojenci proti řeckému pronikání do oblasti Týrhenškého moře. Navíc oficiální zasvěcení posvátného okrsku v Pyrgi vládcem caerské *polis* fénicko-punské Ašstartě nutně předpokládá, že v té době byli v Pyrgi vedle Etrusků trvale usazeni i početní kartaginští obchodníci a řemeslníci a že do zdejšího přístavu připlouvaly pravidelně kartaginské lodi. Zasvěcení etruského kultovního místa též pro cizince, Kartagiňany, odráží nejlépe hloubku a intenzitu vzájemných kontaktů. Avšak i když dedikace z přelomu VI. a V. stol. př. n. l. zapadá do rámce těchto kontaktů a spolupráce, je nutné zdůraznit, že prostor, který etrusko-punský bilingvní nápis poskytl, zůstává pro historické závěry až příliš široký.

Třetí významné svědectví antických autorů nám poskytuje Polybios (III 22), který uvádí v rámci punských válek i tři římsko-kartaginské smlouvy, z nichž nejranější datuje k r. 509 př. n. l. Ta bez problémů zapadá do obrazu raně republikánského, ale ve své podstatě ještě stále etruského Říma. Smlouva totiž předpokládá skutečnosti, které by sotva bylo možné vztáhnout k agrárnímu latinskému Římu. Je proto pravděpodobné, že ji uzavřelo Kartágo

někdy koncem VI. nebo na přelomu VI. a V. stol. př. n. l. ještě s "etruským" Římem, zdatným konkurentem Kartága na moři. Přitom nezáleží, zda to bylo ještě za legendárního Tarquinia Superba anebo v počáteční fázi "etruské" raně římské republiky. Tuto smlouvu navíc muselo uzavřít Kartágo s největší pravděpodobností přímo s jihoetrušským Caere, které Řím nejen založilo, ale po dlouhou dobu i mocensky ovládalo (COLONNA 1981).

Text smlouvy podle Polybia (III 22) zní: "Za těchto podmínek bude panovat přátelství mezi Římany a jejich spojenci a Kartaginci s jejich spojenci: Římané ani jejich spojenci se nebudou plavit dál než za takzvaný Krásný mys, pokud je k tomu nedonutí bouře či pronásledování nepřátele. Kdo k tomu přece jen bude přinucen, nechť nic nenakupuje na trhu ani si rozhodně nebere nic jiného, než co potřebuje k doplnění lodních zásob nebo k vykonání oběti, a vzdálí se do pěti dnů ... Jestliže se na Sicílii nějaký Říman zmocní Kartaginců, nechť požívají stejných práv jako ostatní. Kartaginci nechť nikak neublížují obyvatelstvu Ardei, Antia, Laurenta, Circei, Tarraciny ani kteréhokoli města Latinu, které podléhá Římanům; nechť dbají i toho, aby se ani nedotkli Římanů podléhajících měst Latinu, a pokud by se některého přece jen zmocnili, nechť je neporušené vrátí Římanům. Nechť na latinském území nebudují žádnou pevnost; vstoupí-li s válečnou výzbrojí do země, nesmějí tam strávit noc."

Ačkoliv zmíněná antická literární svědectví dávají konkrétní představu o intenzitě etrusko-kartaginských vztahů, je překvapující, že tento předpokládaný stav příliš nepotvrzují archeologické doklady. Na jedné straně nelze u předmětu fénického původu nalezených v Etrurii většinou zjistit, zda pocházejí přímo z Kartága, anebo zda obrážejí obchod s východním Středomořím, na straně druhé pak archeologické vykopávky prováděné v Kartágu samém vydaly až neočekávaně málo předmětů etruského původu.

Patří k nim především nález malé plaketky ze slonové kosti s etruským, patrně vlastnickým nápisem, která byla nalezena již koncem minulého století v jedné hrobové výbavě ze IV. stol. př. n. l. S ohledem na otvor uprostřed lze usuzovat, že byla nošena jako amulet. Na přední straně plaketky je zobrazeno sedící zvíře (lev nebo snad divočák), nápis je proveden po okraji rubové strany.

TLE 724 LIBIA Carthago; plaketka ze slonoviny, IV. stol. př. n. l.

mi puinel karðazie : elsφ[---]na

I když onomastické členy jmenné formule zůstávají zatím nejasné, za zmínku stojí alespoň etnikon *karðazie*, který neobráží lat. toponymum *Carthago* ani řec. Καρχηδών, ale odpovídá fénicko-punskému *qrt hdšt* "Nové město". O tom, že i latina nazývala původně na základě semitského výrazu toto severoafrické město *Carthada* (etnikon *Carthadius), dosvědčuje ostatně pozdní Solinus (XXVII 10): "...et Carthadam dixit, quod Phoenicum ore exprimit Civitatem Novam."

Závěr

Ve srovnání s očekáváním se praktický lingvistický význam bilingvního nápisu z Pyrgi neukázal příliš velkým. Etruský slovní fond vzrostl o pouhý tucet nových výrazů, objevily se některé nové gramatické formy, avšak syntakticky zůstala veškerá větná spojení nadále neprůhledná. Nápis svým dedikačním obsahem zapadl do relativně úzkého, dosud nejlépe doloženého sektoru, totiž etruských liturgicko-pohřebních reálií. Takovéto hodnocení však nijak nezmenšuje jeho velký antikvární, historický a náboženský význam.

Výběr základní bibliografie:

- ALTHEIM F., STIEHL R. (1967): *Die phönizische Inschrift aus Pyrgoi*, Anatolica 1, 87-92 (= v knize: AA. VV. *Die Araber in der Alten Welt IV*, Berlin 1967, 224-30).
- AMADASI GUZZO M. G. (1990): *Iscrizioni fenicie e puniche in Italia*, Roma, (hlavně str. 94 nn. No. 38).
- BLOCH R. (1969): *Une mode d'interprétation à deux degrés: de l'Uni de Pyrgi à Ilithye et Leucothée*, Arch. Cl. 21, 58-64.
- COLONNA G., PALLOTTINO M., BORRELLI L. V., GARBINI G. (1964): *Scavi nel santuario etrusco di Pyrgi. Relazione preliminare della settima campagna, 1964, e scoperta di tre lame d'oro inscritte in etrusco e in punico*, Arch. Cl. 16, 49-117.
- CRISTOFANI M. (1966): *Sulla paleografia delle iscrizioni etrusche di Pyrgi*, Arch. Cl. 18, 103-09.
- CRISTOFANI M. (1981): *Nota di aggiornamento sulla scrittura delle lamine di Pyrgi*, in: *Die Göttin von Pyrgi. Archäologische, linguistische und religionsgeschichtliche Aspekte* (Akten des Kolloquiums, Tübingen 1979), Firenze, 55-62.
- CRISTOFANI M. (1984): *Le forme del potere in età arcaica*, in: AA. VV. *Gli Etruschi. Una nuova immagine*, Firenze, 129-32.
- DELCOR M. (1974): *Le hieros gamos d'Astarté*, RSF 2, 74-76
- DE SIMONE C. (1981): *Die Göttin von Pyrgi. Linguistische Probleme*, ve sborníku: *Die Göttin von Pyrgi*, cit., 63-71.
- DEVOTO G. (1966): *Considerazioni sulle lame auree di Pyrgi*, SE 34, 211-20.
- DUPONT-SOMMER A. (1964): *L'inscription punique récemment découverte à Pyrgi (Italie)*, JA 252, 289-302.
- DURANTE M. (1965): *Le formule conclusive dei testi etruschi di Pyrgi*, RAL n. s. 20, 308-21.

-
- FERRON J. G. (1965): *Remarques sur l'inscription punique de Pyrgi*, OA 4, 181-98.
- FÉVRIER J. G. (1965a): *L'inscription punique de Pyrgi*, CRAI, 9-18.
- FÉVRIER J. G. (1965b): *Remarques sur l'inscription punique de Pyrgi*, OA 4, 176-80.
- FÉVRIER J. G. (1965c): *À propos du hieros gamos de Pyrgi*, JA 203, 11-13.
- FISCHER W. (1968): *Die phönizisch-etruskischen Texte der Goldplättchen von Pyrgi*, GGA 220, 64-72.
- FITZMYER J. (1966): *The Phoenician Inscription from Pyrgi*, JAOS 86, 287-88.
- FRIEDRICH J. (1969): *Nochmals die phönizische Inschrift von Pyrgi*, ve sborníku: *Beiträge zur alten Geschichte und deren Nachleben* (Fs. F. Altheim), Berlin, 205-09.
- GARBINI G. (1964): *La iscrizione punica*, Arch. Cl. 16, 64-76.
- GARBINI G. (1965): *Considerazioni sull'iscrizione punica di Pyrgi. Con un contributo di G. Levi della Vida*, OA 4, 35-52.
- GARBINI G. (1968): *RiconSIDerando l'iscrizione punica di Pyrgi*, AION 28, 229-46.
- GARBINI G. (1969): *Le parole iniziali dell'iscrizione etrusca A di Pyrgi*, PdP 24, 378-83.
- GARBINI G. (1970): *Le iscrizioni di Pyrgi e la lingua etrusca*, GIF n. s. 1, 1-14.
- GARBINI G. (1989): *L'iscrizione di Pyrgi*, RSO 17, 179-87.
- HEURGON J. (1965): *Les inscriptions de Pyrgi et l'alliance étrusco-punique autour de 500 av. J. C.*, CRAI, 89-103.
- HEURGON J. (1966): *The Inscriptions of Pyrgi*, JRS 56, 1-15.
- HÖFNER M., PFIFFIG A. J. (1965): *Eine punisch-etruskische Bilinguis*, AfO 21, 252-55.
- KNOPPERS G. N. (1992): *The God in his Temple: The Phoenician Text from Pyrgi as a Funerary Inscription*, JNES 51, 105-20.
- MOSCATI S. (1964): *Sull'iscrizione fenicio-punica di Pyrgi*, RSO 39, 257-60.
- OLZSCHA K. (1966): *Die punisch-etruskischen Inschriften von Pyrgi*, Glotta 44, 60-108.
- PALLOTTINO M. (1964): *Le iscrizioni etrusche*, Arch. Cl. 16, 76-104, *Conclusioni storiche*, 104-17.
- PFIFFIG A. J. (1965): *Uni-Hera-Astarte. Studien zu den Goldblechen von S-Severa/Pyrgi mit etruskischer und punischer Inschrift*, (Österr. Akad. Wissensch., Phil.-hist. Kl., Denkschriften, 88, 2) Wien, 53 str.
- PFIFFIG A. J. (1965): *Zur Interpretation von Zeile 6-9 des punischen Textes von Pyrgi*, Anzeiger Österr. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., Nr. 102, Wien, 313-28.
- PFIFFIG A. J. (1966): *Weitere Bemerkungen zur Interpretation des punischen Textes von Pyrgi*, OA 5, 207-21.

-
- RIX H. (1968): *Die phönizisch-etruskischen Texte der Goldplättchen von Pyrgi*, GGA 220, 72-94.
- RIX H. (1981): *Pyrgi-Texte und etruskische Grammatik*, ve sborníku: *Die Göttin von Pyrgi*, cit., 85-98.
- RÖLLIG W. (1969/70): *Beiträge zur nordsemitischen Epigraphik. 1. Die phönizische Inschrift aus Pyrgi*, WdO 5, 108-18.
- WEEBER K.-W. (1985): *Die Inschriften von Pyrgi. Eine Bilanz 20 Jahre nach ihrer Entdeckung*, Antike Welt 16, 3, 29-37.
- WERNER R. (1973-74): *Die phoinikisch-etruskischen Inschriften von Pyrgi und die römische Geschichte im 4. Jh. v. Chr.*, Grazer Beiträge 1, 241-71; 2, 263-94.

ZUSAMMENFASSUNG

Die etruskisch-punische Bilingue von Pyrgi 30 Jahre nach ihrer Entdeckung

In der Form einer Bilanz der im Sommer 1964 in Pyrgi gefundenen Goldblechen mit zwei etruskischen Inschriften und einer punischen ist es an einige wichtige linguistische, historische und religionsgeschichtliche Aspekte dieses Fundes aufgezeigt worden.

Die soweit bis heute mögliche Interpretation der beiden etruskischen Inschriften ist vor allem von den Interpretationsmöglichkeiten des parallelen punischen Textes abhängig, wo längst gesicherte linguistische Ergebnisse zur Verfügung sind. Obwohl in diesem punischen Text mehrere Wörter gut bekannt sind, lassen sich einige Passagen problemlos nicht übersetzen und grammatisch bestimmen. Zum Verständnis des punischen Textes sind hier einige neue Verbesserungsvorschläge von Knoppers (1992) berücksichtigt worden.

Im Verständnis der beiden etruskischen Texte zeigt sich in den letzten Jahren fast kein bedeutsamer Fortschritt, was mit dem Vorbehalt mancher Etruskologen der Interpretation der Pyrgi-Texte gegenüber bestimmt verbunden ist. Bei der Interpretation der etruskischen Inschriften von Pyrgi sind in der Bilanz nur die einfachsten hermeneutischen Probleme, die der *communis opinio* entsprechen, erhellt worden, damit diese Bilanz auch von allen Außenstehenden mit Nutzen verwendet werden könnte. Auf die Detailanalyse von Rix (1981) wird verzichtet, weil manches (z.B. auf dem Felde von Syntax) hier dem Außenstehenden gesicherter erscheinen müsse, als es in Wirklichkeit ist.

Trotz der ursprünglichen Erwartung, daß der Fund von drei Goldblechen von Pyrgi helfen werde, "das Rätsel" der etruskischen Sprache endlich zu lösen, zeigt sich der praktische linguistische Nutzen der Inschriften von Pyrgi sehr beschränkt. Obwohl unsere Materialsammlung um etwa ein Dutzend neuer Wörter und um einige neue morphologische Formen bereichert worden ist, haben die Texte zu einer Erweiterung unserer Kenntnisse der etruskischen Syntax gar nichts beigetragen. Das mindert natürlich auf keine Weise den großen antiquarischen, historischen und religionsgeschichtlichen Wert der Pyrgi-Texte.

ŘECKÉ TEXTY NA CD-ROM

Dagmar Muchnová (*Praha*)

1. ÚVOD

Pronikání počítačů do našeho života mění radikálně způsob naší práce. Pro většinu z nás zatím počítač představuje lepší psací stroj: psaní je rychlejší a méně namáhavé, opravy překlepů jsou snadnější a prezentace celého výtvoru je dokonalejší. Další vymožeností textových editorů je automatické vytváření indexů, automatické číslování kapitol i paragrafů a generování obsahu.

Většina dnešních textových editorů dále nabízí ortografickou kontrolu, kdy program sám vyhledává chybně napsaná slova, případně nabízí možné opravy. Existují dokonce editory, které provádějí i kontroly syntaktickou a stylistickou. Např. textový editor Word pod Windows je schopen opravovat ve své francouzské verzi shodu adjektiva s příslušným substantivem v čísle a v rodě, shodu substantiva s participiem minulým, záměny adjektiva s participiem a mnoho dalších jevů. V rámci stylistické kontroly Word upozorňuje na archaismy, pleonasmy, příliš dlouhé věty, homonyma, přemíru pasívních konstrukcí apod. Program umožňuje mimo jiné kontrolu personifikovat, např. v odborném textu, který se vyznačuje vyšším procentem pasívních vazeb než běžný spisovný styl (proto by program opakovaně nabádal k nahrazování těchto konstrukcí jiným způsobem vyjádření), je možno prostě položku "pasivum" ve stylistické kontrole potlačit.

V další fázi počítač nahrazuje kartotéku: zde mám na mysli kartotéku, do níž jsou zadávány údaje ručně z klávesnice. Databázové programy jsou schopny uchovávat bibliografické údaje i excerptovaný materiál a ředit je podle různých předem zadaných kritérií, popř. je i statisticky zpracovávat.

V poslední fázi nahrazuje počítač a jeho programové vybavení práci s knihou: v naší specializaci práci s antickými i středověkými texty, konkordancemi a indexy. Hledání v "počítačových konkordancích" je nepředstavitelně rychlé, praktické a výhodné. Kromě ověřování a lokalizace určité citace a statistických vyhodnocování – o tom budeme hovořit podrobněji dále – umožňují některé počítačové programy i přesné zkopirování citace do textového editoru, v němž uživatel běžně pracuje, takže odpadá zdlouhavé opisování, do něhož se při manuálním přenosu snadno může vloudit chyba.

Texty knih se ovšem neuchovávají na běžných disketách či disku, nýbrž na tzv. CD-ROM (*Compact Disc – Read Only Memory*). Záznam na CD je trvalý a nemůže být měněn. Z běžného života známe všichni gramofonová "cédecka", která postupně začínají nahrazovat klasické desky. Na "cédecích" však může být nahrána nejen hudba, ale i text a obrázky: obvyklý CD

---

o obsahu 600 MB postačí k zapsání 150.000 stránek. A to vše na platinové destičce o průměru 12 cm a o váze několika dekagramů.

2. TLG (THESAURUS LINGuae GRAECAE)

Pro klasické filology je k dispozici několik CD-ROMů. Řecká literatura je zachycena na "cédečku" s názvem *Thesaurus Linguae Graecae* (TLG). Projekt byl realizován pod vedením prof. Theodora Brunnera na kalifornské univerzitě v Irvinu (adresa Prof. Theodore Brunner, University of California, Irvine, CA 92717, USA). V současné době je distribuována verze D, která zahrnuje prakticky celou řeckou literaturu od Homéra až do 8. st. n. l. včetně některých scholií, jako např. *Scholia in Aeschylum, in Aeschinem* apod. Neobsahuje nápisy a kritický aparát. Verze D představuje první krok další pracovní etapy, která počítá s rozšířením databáze i o autory byzantského období, tj. až do r. 1453. TLG se neprodává, nýbrž pronajímá, a to na dobu 5 let: pro jednotlivce stojí pronájem 500 \$, pro instituce 850 \$.

Kromě vlastních textů (*TLG Data Bank Texts*), obsahuje TLG i *Index to TLG Data Bank Texts a TLG Canon*, které poskytují důležité informace o organizaci databáze. Bibliografický Index obsahuje seznam kritických vydání použitých v TLG, seřazených ne podle autorů, nýbrž podle číselných kódů. Každému autorovi je totiž přidělen čtyřmístný číselný kód, každému dílu kód třímístný, např. kód 0294 001 = *Corrina Lyr., Fragmenta*. Ke zjištění číselného kódu autora a díla slouží Canon, který rovněž podává informace o literárním žánru daného díla, o době a místě jeho vzniku, apod. Tento index existuje také ve formě knižní publikace *Canon of Greek Authors and Works*, kde jsou bibliografické údaje řazeny abecedně (LUCI BERKOWITZ – KARL A. SQUITIER, *Canon of Greek Authors and Works*, New York – Oxford, Oxford University Press 1990³). Jen pro zajímavost: Canon zahrnuje zhruba 3 200 autorů, 9 400 jednotlivých děl a více než 65 000 000 slov.

Při výběru textů pro TLG se jeho autoři nedrželi jedné edice, nýbrž vybírali vždy nejlepší vydání daného díla. Pokud dosud neexistuje vědecké vydání, použili vydání staršho a někdy i méně vhodného. Vzhledem k tomu, že TLG neobsahuje kritický aparát, není uživatel zbaven nutnosti konzultovat i knižní vydání.

K práci s TLG je podle autorů Thesaura zapotřebí osobní počítač PC IBM či kompatibilní s procesorem 80 286 a vyším, pevný disk – nejméně 50 MB, myš, čtečka CD-ROM a dotazovací program (viz kap 4.).

3. PHI (PACKARD HUMANITIES INSTITUTE)

Pro latinskou literaturu je k dispozici obdoba řeckého TLG – kompaktní disk, jehož autory jsou pracovníci *Packard Humanities Institute* (PHI) z Los

---

Altos (adresa: Brigitte R. Comparini, Administrator, 300 Second Street, Suite 201, Los Altos, CA 94022 USA). V současné době se používá verze 5.3. Stejně jako řecký TLG má určité mezery – např. chybí Claudianus. Kromě latinských autorů obsahuje i nejdůležitější verze Bible: Starý zákon (hebrejsky), Septuagintu a Nový zákon v řečtině, Vulgátu (v latině) a některá další díla. Bibliografické údaje nebyly dosud publikovány v knižní formě.

Kromě těchto textů vydal PHI druhý kompaktní disk, určený především pro papyrology a pro epigrafiky. Obsahuje tyto části: (1) *Inscriptions* (Cornell, Ohio, IAS), (2) *Papyri* (Duke, Michigan) a (3) *Coptic Texts*. V současné době se užívá verze 6.

Oba disky PHI se pronajímají na 3 roky za 150 \$.

4. PŘÍSTUPOVÉ (DOTAZOVACÍ) PROGRAMY

Texty TLG uložené na CD nejsou přístupné přímo. S TLG pracujeme pomocí dotazovacích (přístupových) programů. Zatímco CD-ROM lze užívat nezávisle na typu počítače, protože údaje jsou kódovány podle mezinárodních norem, přístupové programy fungují jenom na počítačích, pro něž byly vypracovány. Existují tedy jiné programy pro počítače Macintosh a jiné pro PC.

S přístupovými programy lze pracovat dvěma způsoby:

1) čtení textů. Uživatel zadá jméno autora, název díla a program mu umožní číst na obrazovce celé dílo stránku po stránce nebo "na přeskáčku", tj. tak, jak by uživatel pracoval s normální knihou. Uživatel také může zadat konkrétní místo z autora (např. při ověřování citace) a program nastaví na obrazovce přímo vyžádanou pasáž.

2) vyhledávání slov či jejich fragmentů v jednom nebo v několika textech. Chce-li uživatel zjistit např. všechny výskytty slovesa λέγω v ind. prez. aktiva, musí zadávat buď každý tvar zvláště nebo zadá jen kořen, ale pak počítač vyhledá všechna slova, která začínají sekvencí λεγ-, tj. nejen slovesné tvary, které měl uživatel na mysli.

Celkem existují 3 typy přístupových programů: pro počítače IBM compatible, pro počítače Macintosh Apple a systém Ibucus.

4.1. Ibucus

Systém Ibucus představuje na rozdíl od druhých dvou přístupových programů nejen program, ale i speciální hardware. Plným jménem se systém nazývá Ibucus SC (*Ibucus Scholarly Computer Complet*: počítač Hewlett-Packard, monitor, čtečka CD-ROM Sony, tiskárna HP LaserJet II a příslušné programové vybavení). Adresa evropského dealera systému Ibucus je Aslan Ltd, Woodlands Park 9, Girton, Cambridge, CB OQB, England. Podle zpráv ze začátku roku 1993 se Ibucus dočasně neprodává, protože se připravuje nová verze.

Ibycus umožňuje práci s CD TLG i PHI. Jeho velkou předností je mimořádně vysoká rychlosť vyhledávání (je to nejrychlejší program: 30-45 min. pro jednu sekvenci v celé řecké literatuře, 10 min. v latinské literatuře), jeho velkou nevýhodou jsou však obtíže při exportu citací do textových editorů, s nimiž je uživatel zvyklý pracovat: dochází totiž ke ztrátě důležitých typografických a ortografických informací. Je schopen vyhledávat i spojení několika slov či jejich fragmentů: při zadávání sekvencí se používá logických operátorů OR (inkluzivní, tj. *a* či *b* nebo obojí) a AND (tehdy a jen tehdy, když se sekvence vyskytují simultánně v témže kontextu).

V řečtině se berou v úvahu obvykle sekvence bez přízvuků a bez rozlišení koncové a lunární sigmy. Uživatel však může uvedené prvky zadat jako zvláštní parametry, stejně jako jiné speciální znaky, např. dierezi či označení délky.

Když program splní úkol a vyhledá zadané sekvence, zobrazí je na obrazovce v inverzi (bílá písmena v černém obdélníku) v rámci kontextu, jehož délku jsme předtím definovali. Vyhledané citace lze rolovat po obrazovce jako běžný text. V dolní části obrazovky je uveden celkový počet výskytů.

Ibycus obsahuje také jednoduchý textový editor, s nímž však – jak se zdá – uživatelé nemají dobré zkušenosti.

4.2. Programy pracující v prostředí Macintosh

Pro nás jsou samozřejmě mnohem zajímavější (finančně) přístupové programy, které umožňují práci s TLG bez dalších nároků na hardware. Výklad začínáme přístupovými programy užívanými na počítači typu Macintosh, protože většina zahraničních badatelů na poli grécistiky pracuje na tomto typu počítačů. Macintosh Apple užívají textové editory podobnému programu Word pod Windows u PC IBM. Mají k dispozici několik typů řeckých fontů libovolně přenosných (např. Salamis, Kadmos, Sparta, Korinthos a nejúspěšnější a v současné době zřejmě nejrozšířenější Supergreek). Dosud jsem se nesetkal s nikým, kdo by pracoval s TLG na počítači PC (mám informace z celé Francie, francouzské části Švýcarska, Belgie, Amsterdamu a Madridu; nemám tedy zmapované germanofonní země).

Nejznámějšími a nejpoužívanějšími programy jsou *Pandora* a *SNS Greek*: Pandora byla vyrobena v USA (adresa pro objednávky: Perseus Project, Intellimation Library for Macintosh, Dpt XA, P.O. Box 1922, Santa Barbara, CA 93116-1922, USA) a SNS Greek v Itálii v Pise (adresa: Anna Santoni, Scuola Normale Superiore, Piazza dei Cavalieri 7, 56 100 Pisa, Italia).

4.2.1. Pandora

Pandora byla původně vyvíjena v rámci projektu Perseus na Universitě v Harvardu pod vedením prof. Elli Mylonasové (Department of the Classics, Harvard University, Cambridge, MA 021 38, USA), stojí 50 \$ a lze s ní zadávat dotazy jak TLG, tak PHI.

Pandora je 3× pomalejší než Ibucus, ale umožňuje přenos do různých editorů, lze libovolně listovat řeckým textem. Hledání jednoho řetězce v celém TLG zabere – podle typu počítače atd. – asi 2-3 hodiny, zatímco u Ibucu asi 30-45 min. Zpracování jednoho řetězce (sekvence) v autorovi, jako je např. Strabón, trvá pomocí programu Pandora 1 minutu.

Pro výběr autora není nutné v Pandoře používat Canon. Citace mohou být exportovány ve formátu RTF (*Rich Text Format*), který umožňuje zachovávat i typografické parametry.

K používání Pandory je třeba mít k dispozici buď SMK Greek Keys (k dostání v USA – 50 \$, používá fontu Kadmos) nebo Super Greek (stojí 100 \$).

4.2.2. SNS GREEK

SNS Greek byl vyvinut na Scuola Normale Superiore v Pise pro práci s TLG a s oběma “cédečky” PHI.

Uživatel si může sestavit ke své práci vlastní korpus extrahované z TLG (např. určitého autora či autory, literární žánry, období nebo pro určitou geogr. oblast). Texty z CD-ROMu lze bez problémů exportovat na pevný disk nebo disketu – pak je možno pracovat s exportovaným textem v prostředí programu, na který jsme zvyklí. Největší výhodou je zrychlení postupu, protože odpadá přístup na CD-ROM. SNS Greek nabízí různé možnosti vyhledávání řetězců, např. spojování dvou řetězců pomocí operátorů AND a OR, eliminace nezajímavých případů pomocí příkazu EXCEPT, lze omezit vyhledávání jen na vlastní jména pomocí volby CASE SENSITIVE, která bere ohled na velká písmena. Existuje také speciální příkaz určený pro vyhledávání v papyrech COMPACT, který ignoruje mezery, začátky a konce slov, interpunkci apod. Normálně je vyhledávání prováděno bez zřetele na suprasegmentální a infrasegmentální diakritiku (přídechy, přízvuky, iota subscriptum, dierezi, apostrofy), ale podle přání může program všechny tyto prvky brát v úvahu. Kontext citací lze nastavit od 0 do 30 řádek. Je umožněna i indexace textů, tj. vytváření indexu k vybranému dílu. U každého slova v indexu je uveden počet jeho výskytů a jejich reference. Je možno také zvolit příkaz, kterým jsou eliminována slova s nižší frekvencí výskytů, než jsme zadali: tak bychom mohli např. vybírat lemmata do školního slovníku.

4.3. Programy pracující v prostředí IBM

4.3.1. Offload

Offload byl vyvinut na pensylvánské univerzitě, stojí 75 \$, jeho výrobcem je CCAT (Centre for Computer Analysis of Texts, College Hall, Univ. of Pennsylvania, Philadelphia). Umožňuje vyhledávat výskyty slov v textech TLG, prohlížet text v celku a zkoumat kontext, umožňuje přístup k Indexu TLG a přenos textu do textového editoru, např. Nota bene.

4.3.2. L. Base

L. Base je poměrně drahý program, stojí 245 \$ (Silver Mountain Software, Cloverglen Drive, Dallas). Je použitelný pro latinu, řečtinu, aramejštinu apod. Je velmi rychlý a podle názoru uživatelů lepší než Offload.

4.3.3. V & F – 386 Search and Browse Program

V & F byl vyvinut jak pro práci s TLG (#C, #D), tak i s PHI CD-ROM (#5.3 a # 6) Burkhardem Meissnerem (Institut für Altertumswissenschaften, Seminar für Alte Geschichte, Universitätsplatz 12 /Robertinum/, D-04020 Halle/Saale). Program je značně drahý, 1000 DM pro instituce, 800 DM pro soukromníky a vyžaduje dokoupení DOS EXTENDRu (25 \$). Umožňuje tisk na tiskárně HP Laserjet a 24 jehličkové tiskárně NEC/EPSON a pomocí konverzního programu transfer do editoru Word Perfect, Nota Bene a Chi-Writer 3.11. Hardwarové požadavky na provozování V & F jsou: počítač 386 nebo vyšší, 2 MB RAM, monitor s grafickou kartou Hercules či vyšší, čtečka disků CD-ROM a ovladač MSCDEX.

4.3.4. Musaios

Autory programu Musaios jsou inženýři D. J. Dumont a R. M. Smith, kteří již dříve vyvinuli první verze přístupového programu Searcher (dnes již není distribuován) a programu Pharos, určených pro počítače PC a starší verze TLG a PHI. Původní název Scriptorium byl změněn na Musaios, protože tuto obchodní značku vlastní již jakýsi *"dealer in celebrity autographs"* z Beverly Hills. V současné době se distribuuje verze 1.0b a autoři počítají s vydáváním nových verzí přibližně každých 6 měsíců.

Adresa pro objednávky a registrace: Musaios c/o Darl J. Dumont, 15237 Sunset Boulevard suite 20, Pacific Palisades, California 90272; E-mail a Internet: at ddumont1@cerf.net nebo rsmith1@cerf.net. Cena programu je 65\$, pokud je posílan elektronickou poštou. Jestliže zájemce požaduje disketu, připočítává se 21\$ (cena včetně poštovného). Registrovaní vlastníci dostanou další verzi programu zdarma.

Požadavky na hardware: počítač 386 či vyšší, 4 MB RAM, 3½" drive, myš, HDD 80 MB, nejméně VGA karta, čtečka CD-ROM.

Požadavky na software: Musaios pracuje v prostředí Windows 3.1 (Windows 3.0 je nedostačující) a podporuje transfer do všech známějších editorů pracujících pod Windows, tj. Word Perfect, Ami Pro, ale nejlepší propojení existuje a je plánováno s Wordem. K fungování Musaia je dále nezbytný program WIN GREEK, který obsahuje řecké, hebrejské a koptské fonty a konverzní program Betu. WIN GREEK je zaslán klientovi zároveň s Musaiem, ale je třeba zaplatit zvláštní registrační poplatek ve výši 35 \$, neboť autoři Musaia nejsou vlastníky WIN GREEK.

Pokud jde o naše osobní zkušenosti s tímto programem, musíme ocenit jeho snadnost: ten, kdo zná základní operace s Windows, se naučí pracovat

---

s Musaiem během krátké doby jen na základě přehledných rozvinovacích menu a názorných ikon. Musaios podporuje oba základní způsoby práce s TLG (viz výše), tj. čtení textu a vyhledávání v textu, přičemž obě operace zde mohou fungovat i propojeně.

Pomocí funkce FILE ~ OPEN lze zadávat jméno autora (nebo postupně několika autorů) a název díla bez znalosti jejich číselných kódů, přímo ze jmenného seznamu autorů a děl. V tomto seznamu je zanesen i TLG Canon, který obsahuje seznam autorů a děl s vyznačením, o jaké vydání se jedná (viz kap. 2). Vybraným dílem lze listovat od začátku i od konce, anebo – díky funkci JUMP – lze zadat konkrétní místo z autora (např. při ověřování citace) a na obrazovce se hned objeví vyžádaný úsek. V díle vybraném pomocí FILE ~ OPEN lze zadat řetězec k vyhledání a Musaios na požádání zobrazí postupně všechny jeho výskytty. Při zadávání řetězců lze používat logické operátory "and", "and not" a "or", jakož i znak "?"; znak "*" v této verzi není zatím podporován.

Při druhém způsobu pracuje uživatel pomocí funkce CREATE SEARCH SPECIFICATION, která umožňuje prohledávat celého autora, několik vybraných autorů nebo dokonce celý TLG. Po zadání řetězce Musaios ukazuje, jak vyhledávání pokračuje a posléze zobrazí počet výskytů v jednotlivých dílech (bez jejich lokalizace). Nelze zadat statistické zpracování jen jednoho díla. Další volba pak ukáže každý výskyt s třírádkovým kontextem, kde je udána i přesná reference a pořadí výskytu. Pokud potřebujeme širší kontext, je možno okno zvětšit a prohlížet celý text podobně jako při prohledávání jediného textu (viz výše). Rychlosť vyhledávání je uspokojivá, Musaios je dokonce o něco rychlejší než Pandora: vyhledání jednoho řetězce ve Strabónovi trvá 45 sekund, zatímco v Pandoře 1 minutu.

Další možnost nabízí vyhledávání podle Indexu TLG. Všechna řecká slova, která se v databázi TLG vyskytují, jsou zanesena do Indexu zároveň s vyznačením počtu výskytů v TLG. Po označení vybraného slova se zobrazí rozpis výskytů u jednotlivých autorů a v jednotlivých dílech. Na přání uživatele program zobrazí i kontext vybraných výskytů s jejich přesnou lokalizací.

Obsah okna lze tisknout přímo pomocí Musaia, ale nemůžeme k němu připojit vlastní poznámky. Jak však bylo řečeno již dříve, Musaios podporuje přenos do textových editorů pracujících pod Windows. Přenos je velmi rychlý a jednoduchý.

Musaios se jeví jako program cenově přístupný, praktický a perspektivní, s celou řadou předností. Nicméně po půlročním používání Musaia se ukázaly některé nedostatky, buď v pojetí programu, nebo v jeho nesprávném fungování. Na příklad nelze vytiskout nebo transportovat do vlastního editoru najednou více než obsah jednoho okna. To znamená, že když chceme přenést nebo tisknout třeba celou stránku, musíme přenos/tisk několikrát opakovat. Hledané slovo není v kontextu nijak zvýrazněno. Objevuje se sice ob-

---

vykles na první řádce, což však není výhodou, protože musíme text přerolovat, abychom získali předchozí kontext. Na referenci hledaného řetězce nelze uplatnit blokovou operaci, reference se musí přepisovat manuálně. Do bloku lze dát jen celé řádky, nikoli jednotlivá slova. Font WIN GREEK má sice pěkný vzhled, ale klávesnice je velmi nepraktická, zvláště pro toho, kdo je zvyklý používat vynikající klávesnici SymbolGREEK a Graeca (Laser GREEK for Windows). Při transportu jsme zjistili jedinou chybu: ostrý přídech před majuskulí se mění v dierezi "Hράκλειτος" → "Hράκλειτος".

Na některé z těchto nedostatků upozorňují i sami autoři a slibují jejich řešení v dalších verzích. Nesprávné fungování programu se někdy projevuje v zobrazení jiného počtu výskytů při komplexním prohledávání a jiného počtu při prohledávání jednotlivého textu. Při zadání reference program někdy není schopen dané místo najít přímo a musí se dohledat listováním. Ale to jsou jen drobnosti, které by sice neměly být, ale u nově zaváděného nekomerčního programu jsou celkem pochopitelné.

4.4. Nedostatky dosavadních přístupových programů

Vyhledávání řetězců není ideálním řešením: např. při vyhledávání tvarů s nepravidelnou flexí je třeba zadávat množství jednoduchých dotazů a stejně existuje nebezpečí, že nám uniknou některé neklasické či chybné tvary. Rovněž vyhledávání, které je spojeno s nějakým syntaktickým požadavkem, je nerealizovatelné. Není možné např. zadat vyhledání předložky ve spojení s určitým pádem.

5. PERSEUS

Perseus je další databázový program, který obsahuje řecké texty, určený pro počítače typu Macintosh. Nevyžaduje žádný další přístupový program. Byl vypracován Američany, zpočátku pro archeology. Databanka zahrnuje texty Hérodota, Thúkydida, Pausania, Plútarchovy Životopisy a brzy má být doplněna o Homéra. Počítá se i s inkorporací kritického aparátu. Existuje přímé spojení s řecko-anglickým a anglicko-řeckým slovníkem a se slovníkem synonym. Perseus také disponuje morfologickým analyzátorem věty, zdokonaleným na universitě Paris VII Michelem Casewitzem.

Program obsahuje plány řeckých lokalit i plány památek spolu s bibliografií a barevné fotografie.

6. PETRAE

Pro úplnost se zmíníme ještě o programu PETRAE (*Programme d'étude et de traitement automatisé de l'épigraphie grecque et latine*), zaměřeném na latinskou a řeckou epigrafiku. Tento program byl vypracován v CPP

(Centre Pierre Paris) na univerzitě M. Montaigne v Bordeaux III pod vedením prof. J. Roddaze a A. Bressona. Zdejší skupina se zaměřila v první fázi na zpracování textových databází, seskupených pod názvem Data Antiqua. Nejznámější je zřejmě databáze PETRAE (latinská a řecká epigrafika), dále existuje databáze AETAS (počítacové zpracování údajů z časopisu *L'Année épigraphique*) a konečně CIMF (databáze francouzských středověkých textů).

Program PETRAE obsahuje databázi 40 tis. nápisů v textovém editoru, 12 tis. nápisů v databázích Petrae (výběr nápisů z Malé Asie, Belgie, Bulharska, Rumunska, Egypta, Španělska, Francie, Řecka, Itálie, Mezopotámie, Portugalska a Švýcarska). Na jejich zpracování se podíleli nejen pracovníci z Univerzity v Bordeaux a z dalších francouzských univerzit, ale i zahraniční pracoviště. Program PETRAE zahrnuje dále podprogram Heuristikon Petrae, který umožňuje práci s databázemi, takže PETRAE nejsou závislé na dalším (přístupovém) programu.

PETRAE nabízí uživateli možnost pracovat s nápisem ve 2 formách: jednak v majuskuli v takové podobě, v jaké se nápis vyskytuje ve skutečnosti (včetně případné interpunkce a lakov), a jednak v minuskuli, již doplněné, spolu s překladem, kritickým aparátem a komentářem.

Organon

Tatáž skupina z Bordeaux připravuje nový program Organon, který bude využívat vymožeností programu PETRAE, ale bude rošťen na celou oblast archeologického materiálu a pramenů historie starověkého světa včetně historické geografie.

7. PHRASEA

Závěrem se zmíníme o programu, který se připravuje pro užívání v Bibliothèque de France, která má být otevřena v r. 1995 a v níž budou mít čtenáři k dispozici 100-300 počítačů Macintosh (tzv. P.L.A.O. = *postes de lecture assistés par ordinateur*). Tyto počítače budou umožňovat přímý přístup nejen do katalogů knihovny, ale i do slovníků a encyklopedií na elektronických médiích a export textů z těchto médií přímo do uživatelova editoru.

Phrasea je program určený pro práci s textem. Umožňuje vytvořit uživatelskou databázi z textů importovaných pomocí scanneru či modemu, získaných z CD disků nebo napsaných manuálně na klávesnici. S touto databází pak může uživatel dále pracovat, tj. zadávat jí různé otázky a úkoly, podobně jako jsme to viděli u Pandory a SNS Greek, ale v komplexnějším měřítku: Phrasea umí mimo jiné pracovat také se synonymy.

Pokud jde o práci s TLG na CD-ROM, Phrasea neumožňuje přímý přístup na CD-ROM a musí tudíž užívat jako prostředníka Pandoru či SNS Greek.

8. ZÁVĚR

Práce s CD-ROM TLG i s jinými elektronickými médií znamená pro klasické filology obrovské ulehčení, zpřesnění i zpříjemnění práce. Neměli bychom však zapomínat, že práce s počítačem je pro nás jen prostředkem, nikoli cílem.

Literatura:

- ACTES DE LA TABLE RONDE "Linguistique latine et informatique", *V^e colloque international de linguistique latine, Louvain-la-Neuve 1989*, in: *Revue Informatique et Statistique dans les Sciences humaines*, 25, 1989, 193-224.
- BÉGUIN D., *Recherche informatisée sur les textes grecs et latins. CD-ROM et logiciels d'interrogation*, Lalies 11, 1992, 213-223.
- BRUNET Ph., *Consulter le Thesaurus Linguae Graecae sur Macintosh: Pandora et SNS Greek*, Syntaktika 3, 1992, 14-20.
- COUNILLON P., *L'utilisation du TLG au Centre Pierre Paris*, Syntaktika 2, 1992, 18-21.
- JACOB Ch., *Un logiciel de recherches en texte intégral appliqué au Thesaurus Linguae Graecae*, Syntaktika 2, 1992, 2-12.
- JACQUINOD B., *L'utilisation du Thesaurus Linguae Graecae (TLG)*, Syntaktika 1, 1991, 4-10.
- JUNCA N., MICHEL F., *PETRAE*, Syntaktika 2, 1992, 22-31.
- ROUX D., *Organon*, Syntaktika 2, 1992, 15-17.
- SANTONI A., BIONDI L., RUSSO A., *Le logiciel SNS-Greek*, Syntaktika 1, 1991, 10-20.
- SANTONI A., BIONDI L., RUSSO A., *Présentation du logiciel SNS-GREEK, outil de consultation du TLG*, Lalies 11, 1992, 223-230.

RÉSUMÉ Textes grecs sur les CD-ROM

Après avoir fait connaître au lecteur le contenu des disques optiques compacts *PHI*, *Thesaurus Linguae Graecae* (Irvine) et le système complexe d'*Ibycus*, l'article présente une information synoptique sur le logiciel d'interrogation destiné aux ordinateurs Macintosh (*Pandora* et *SNS Greek*) et surtout aux ordinateurs PC: *V & F – 386 Search and Browse Program* (par Burkhard Meissner de Halle) et *Musaios* (par D. J. Dumont a R. M. Smith de Californie). Ce dernier est l'objet d'une description plus complexe et détaillée puisque nous en avons une expérience personnelle et qu'il semble être le plus approprié pour l'utilisateur tchèque. Finalement, les projets de *Perseus*, *Petrae* et *Phrasea* sont mentionnés.

ŘÍMSKÝ MÍR V MAKEDONII A V ŘECKU

Pavel Oliva (*Praha*)

Po vítězství v 3. makedonské válce vyslal římský senát v roce 167 př. Kr. desetičlennou komisi do Makedonie a pětičlennou do Ilýrie. Na základě návrhů těchto komisí měli pak vojevůdci Lucius Aemilius Paullus a Lucius Anicius Gallus uspořádat poměry v obou zemích (Liv. 45,17). Jak uvádí Livius (45,18,1), „*bylo především rozhodnuto, aby Makedoňané a Illyrové byli svobodni*“. Svoboda v římském pojetí spočívala v tom, že bylo zrušeno makedonské i ilyrské království. „Osvobození“ znamenalo, že nově vytvořená správa byla přímo podřízena římské vůli.

Území bývalého makedonského království bylo rozděleno na čtyři samosprávné oblasti, z nichž každá měla svůj vlastní sněm a ústřední úřady. Byl zakázán obchodní styk a dokonce i uzavírání sňatků mimo území jednotlivých oblastí. Římané uzavřeli makedonské zlaté a stříbrné doly, zakázali těžbu dřeva pro stavbu lodí a povolili jen nevelké vojenské kontingenty na ochranu severních hranic proti útokům „barbarů“. Daně byly sníženy na polovinu, ale peníze nezůstávaly v Makedonii, nýbrž byly odváděny „římskému národu“ (Liv. 45,18; 45,29-30).

L. Aemilius Paullus uspořádal v Amfipoli slavnostní hry. Při této příležitosti byly veřejně vystaveny ukořistěné poklady, zejména „*sochy, obrazy, koberce, nádoby ze zlata a stříbra, z mědi a ze slonoviny*“. Tyto umělecké předměty byly pak naloženy na loď a poslány do Říma (Liv. 45,32-33; srov. i 45,39). Byla to do té doby nejbohatší kořist získaná Římany v dobyvačných válkách.

Do Říma proudila poselstva vyslovující vítězné mocnosti blahopřání a ujištění o lojalitě. V čele delegace pergamského království byl bratr vládnoucího Eumena II. Attalos. Římané se snažili poštvat Attala proti Eumenovi, jemuž vytýkali kontakty s Perseem. Jejich snaha, aby se pergamským vládcem stal Attalos, však nebyla úspěšná. Nevraživost římského senátu vůči Eumenovi se projevila i v příštím roce, když se Eumenés vypravil do Itálie, aby se hájil proti výtkám, že v průběhu 3. makedonské války podporoval Persea. Senát přijal usnesení, že nebude přijímat žádné krále, a Eumenés, jenž mezitím přistál v Brundisiu, byl nucen vrátit se do Pergama (Pol. 30,1-3; 18-19; Liv. 45,44; periocha 46. knihy).

S ještě větší averzí se setkal Rhodos, jehož představitelé se na sklonku 3. makedonské války snažili zprostředkovat v Římě mír s Perseem. Rhodští vyslanci se objevili v senátě až po bitvě u Pydny. Senátoři se nespokojili s je-

---

jich blahopřáním k vítězství, vytýkali jim promakedonský postoj a nezměnili své stanovisko ani při dalších jednáních.

Když poselstvo senátu směřovalo bezprostředně po skončení 3. makedonské války do Egypta, ohrožovaného útokem seleukovského vládce Antiocha IV., požádali Rhodští oba římské vyslance o rozhovor a snažili se omluvit svou politiku vůči Perseovi. Gaius Popilius Laenas, jenž pak proslul svým nekompromisním postojem vůči Antiochovi, ostře kritizoval jednání Rhodu s makedonským králem. Gaius Decimius vystoupil smířlivěji. Odsuzoval jen ty rhodské občany, kteří sympatizovali s Perseem. Rhodští rozhodli o přísném potrestání promakedonských politiků. Někteří uprchli již před příchodem římských vyslanců, ostatní spáchali sebevraždu.

Dvě poselstva z Rhodu se potom marně pokoušela v Římě obnovit dřívejší přátelské vztahy s mocnou říší. Senát přijal usnesení, aby „*všichni Kárové a Lyčané, které přiřkli Rhodským po válce s Antiochem [III.], byli svobodni*“ (Pol. 30,5,12; Liv. 45,3; 45,10; 45,20,4 – 45,25).

Ztráta rozsáhlého území v Malé Asii nebyla však jedinou pohromou, která postihla Rhodos. Roku 166 přiřkli Římané Athénanům ostrovy Lémnos a Délos. Občané Délu byli vypuzeni a na jejich místo přicházeli athénští osadníci a postupně se tu usazovali kupci z Itálie. Délos byl osvobozen od celních poplatků a stal se záhy nejvýznamnějším obchodním centrem v egejské oblasti. Rhodos hrál sice i nadále jistou úlohu v obchodu s obilím, avšak jeho hospodářský rozmach byl u konce (Pol. 30,19,17 – 20,9). Oslabení rhodského loďstva vedlo k oživení činnosti pirátů v Egejském moři.

Ještě před příchodem komise senátu do Makedonie nařídil L. Aemilius Paullus, aby byla zničena tři města (v Makedonii a v severozápadní Thessалиi), která se nechovala přátelsky k Římanům (Liv. 27,1-4). Potom se vydal na cestu do Řecka. V Delfách vykonal nejen oběť v Apollónově chrámu, nýbrž stanovil, aby na sloupy určené pro sochy krále Persea byly postaveny jeho vlastní sochy. Zavítal pak i na jiná místa ve středním Řecku a na Peloponnesu (Liv. 45,27,5 – 28,5).

V Aitolii si mezitím dva prořímští předáci vyžádali asistenci římských vojáků z posádky v Démétriadě a obklíčili zasedání spolkové rady. V důsledku tohoto zásahu bylo pobito na 550 aitolských občanů, mnozí další byli posláni do vyhnanství a majetek všech postižených byl zkonzervován (Liv. 45,28,6-8). Po uspořádání nové správy Makedonie přistoupil L. Aemilius Paullus a členové senátní komise k projednání tohoto „případu“. Odsouzen byl (nejspíše k pokutě) velitel posádky v Démétriadě za to, že dal pro tuto akci k dispozici římské vojáky. Jak podotýká Livius, přihlíželo se však při vyšetřování „*spíše k tomu, která strana byla pro Římany a která pro krále, než kdo byl vinen a kdo poškozen*“. Iniciátoři vraždy byli zproštěni viny. To přirozeně poslilo sebevědomí stoupenců Říma v celém Řecku (Liv. 49,31,1-2).

Radikální přívrženci Římanů přicházeli do Amfipole a sdělovali členům senátní komise jména svých spoluobčanů, kteří „*potají přáli Perseovi*“. Na

---

základě těchto udání přikázal Paullus obviněným mužům z Aitólie, z Akarnánie, z Épeiru, z Boiotie – a rovněž z Thessalie a z Perrhaibie (Pol. 30,7,6) – , aby s ním odešli do Říma a tam se zodpovídali ze svého jednání. Dva členové komise se odebrali na Peloponnesos. Z achajského spolku bylo do Itálie deportováno přes 1.000 občanů, mezi nimi Polybios. Město Antissa na Lesbu, jehož občané poskytli v průběhu 3. makedonské války zásoby Perseovým lodím, bylo rozbořeno. Dva prominentní řečtí politikové, jeden z Théb a druhý z Aitólie, byli za spolupráci s Perseem popraveni (Liv. 49,31,3-15; o deportaci achajských občanů srov. i Pol. 30,13,6-11; Paus. 7,10,7-11).

Zvláště krutě byli potrestáni obyvatelé východní části Épeiru, kteří se postavili za války na Perseovu stranu. Na základě rozhodnutí senátu měla kořist z tamějších obcí připadnout římským vojákům. Podle Liviova výkladu (45,34,5) byla odměna vyplacená jezdcům i pěšákům značná. Naproti tomu Plútarchos tvrdí (Aemil. 29), že výnos z kořisti získané v Épeiru nebyl velký. Oba autoři se shodují v tom, že zásah proti obyvatelstvu Épeiru byl drastický. Bylo vydrancováno na 70 měst a 150.000 lidí bylo odvedeno do otroctví (srov. i Strab. 7,322 s odvoláním na Polybia). Ještě na počátku principátu byl Épeiros do značné míry zpustlou zemí posetou vesnickými sídlišti a zříceninami (Strab. 7,327).

Triumf L. Aemilia Paulla nad poraženou Makedonií trval tři dny (Plut. Aemil. 32-34). První den prý stěží stačil k tomu, aby byly římskému lidu předvedeny „ukořistěné sochy, obrazy a obrovské sloupy“, které byly vezeny na 250 vozech. Další den byl ve znamení mohutné přehlídky ukořistěných zbraní, obrovského množství stříbrných mincí a stříbrných bohatě zdobených nádob a míš.

Třetího dne triumf vyvrcholil. Nejcennější kořist tvořily zlaté a stříbrné obětní nádoby, ohromný poklad zlatých mincí a velké množství zlatého hodovního náčiní užívaného na makedonském královském dvore. V průvodu kráčel i Perseus se svými dvěma syny a dcerou provázen početnou družinou přátel a služebnictva. Před nádherně zdobeným vozem triumfátora bylo nesenno na 400 zlatých věnců, které mu přinesla poselstva řeckých obcí do Amfipole spolu s blahopřáním k vítězství ve válce.

V šedesátých a padesátých letech 2. století př. Kr. se v Řecku prohloubily sociální protiklady a v jednotlivých obcích stoupal vliv prořímských politiků. To však neznamenalo, že se neprojevovaly i jiné tendenze, naznačující nesouhlas se stávajícími poměry.

V achajském spolku upevnil své postavení Kallikratés, jenž již v roce 179 jako člen achajského poselstva vyzýval otevřeně římský senát, aby podporoval řecké politiky, kteří prosazují římské zájmy (Pol. 24,9). Současně však byly neustále vedeny snahy, aby se občané odvlečení do Itálie mohli vrátit zpět do vlasti. V zachovaných zlomcích Polybiova díla najdeme svědectví o poselstvích, která za tímto účelem putovala z Achae do Říma v letech 166/5 (Pol. 30,29,1), 165/4 (30,32), 161/0 (32,3,14-17), 156/5 (33,1,3-8), 155/4 (33,1,14) a 150 (35,6).

Římané nepostavili deportované Achaje před soud, považovali je za rukojmí a usadili je v etruských městech. Polybios měl ovšem výjimečné postavení. Žil v Římě a mohl se věnovat své literární činnosti. Stal se učitelem a přítelem Publia Cornelia Scipiona Aemiliana. Teprve v roce 150 byl achajským rukojmím dovolen návrat do vlasti. Z původního počtu jich zbylo jen asi 300.

V polovině 2. století př. Kr. se v achajském spolku znovu výrazně projevilo napětí vůči Spartě. Přispěl k tomu nemalou měrou prominentní spartský politik Menalkidás, který působil v době útoku Antiocha IV. proti Alexandrii v roce 168 v egyptských službách. Jelikož prý využil situace k tomu, aby se obohatil, byl uvržen do vězení. Gaius Popilius Laenas se po svém zásahu na obranu ptolemaiovské moci v Egyptě zasadil o Menalkidovo propuštění (Pol. 30,16,2).

V roce 151/0 byl Menalkidás strategem achajského spolku. Z jeho podnětu prý podporovali Achajové boj boiotské obce Óropu proti Athénám. Pausaniás hovoří v této souvislosti o úplatkové aféře, do níž prý byli zapleteni vedle Menalkida i achajští předáci Kallikratés a Diaios. V jeho výkladu (7,11,7 – 12,3) jsou však nesrovnalosti a je zřejmé, že šlo spíše o osobní revnivost mezi prominentními peloponéskými politiky. V pozadí celé aféry byla Menalkidova snaha o poslání pozic Sparty. Kallikratés jej obviňoval, že chce Spartu odtrhnout od achajského spolku.

Achajové Spartanům vytýkali, že se bez jejich vědomí obracejí se svými stížnostmi do Říma. Menalkidův nástupce v úřadě achajského stratega Diaios označil spartským gerontům jména 24 předních občanů, které označil za buríče, a požadoval jejich odsouzení. Spartané si byli vědomi toho, že se nemohou otevřeně postavit na odpor, a snažili se zabránit vojenskému zásahu Achajů. Proto umožnili obviněným útek do Říma a teprve pak je v jejich nepřítomnosti odsoudili.

Kallikratés a Diaios se vypravili spěšně do Říma, aby uprchlíky obvinili z nepřátelské činnosti proti achajskému spolku. Kallikratés na této cestě zemřel a před římským senátem vystoupil proti Diaovi Menalkidás. Senát přislíbil, že pošle na Peloponésos své vyslance, kteří spor mezi achajským spolkem a Spartou rozhodnou. Jak Diaios, tak Menalkidás vykládali po návratu z Říma jednání v senátě ve svůj prospěch (Paus. 7,12,4-9).

Římané se svým zásahem v Řecku nespěchali. V roce 149 vypukla 3. punská válka a téhož roku utrpělo římské vojsko porážku od Andriška, jenž tvrdil, že je synem Persea, ovládl Makedonii a byl prohlášen za makedonského krále. Po svém vítězství navázal Andriskos kontakty s Kartágem. Teprve když proti němu Římané poslali roku 148 početnou armádu, vedenou Marcem Caeciliem Metellem a podporovanou pergamským loďstvem, byl jeho odpor zlomen. Po skončení této 4. makedonské války vytvořili Římané v Makedonii vlastní správu. Nová provincie zahrnovala nejen území čtyř samo-správných oblastí vytvořených v roce 168, nýbrž zasahovala i do Ilýrie a do Epeiru.

Na Peloponnesu přešli mezitím Achajové na jaře roku 148 pod vedením stratega Dámokrita k ozbrojené akci proti Spartě. Metellus, jenž v té době vedl válku proti Andriskovi, vyzval Achaje, aby vyčkali příchodu vyslanců římského senátu. Jeho úsilí však bylo marné. Achajské vojsko vtrhlo do Lakónie a zasadilo Spartánům těžkou porážku. Dámokritos však nepřistoupil k obléhání Sparty. Achajové ho obvinili ze zrady, a když nemohl zaplatit stanovenou pokutu, byl nucen uprchnout z Peloponnesu (Paus. 7,13,1-5).

Ani Diaiovi, jenž se stal Dámokritovým nástupcem v čele achajského spolku, se nepodařilo válku proti Spartě úspěšně zakončit. Neodvážil se nevyhovět novému Metellovu vzkazu, aby Achajové čekali na příchod římského poselstva. Toto varování bylo zřejmě důraznější, jelikož mezitím bylo povstání Andriska potlačeno, takže římské vojsko v Makedonii mohlo nyní účinně zasáhnout v Řecku. Diaios zvolil proto jinou taktiku nátlaku na Sparty. Dosadil achajské posádky do měst perioiků ležících v sousedství Sparty. Menalkidás, jenž velel spartskému vojsku, napadl a vyplenil jednu z obcí perioiků. Ve Spartě vznikla obava z nového útoku Achajů a Menalkidás spáchal sebevraždu (Paus. 7,13,5-8). Je možné, že ve Spartě nabyli převahu občané usilující o dohodu s Achaji. V létě roku 147 se dostavili do Korinta římskí vyslanci v čele s Luciem Aureliem Orestem. Ten sdělil představitelům achajského spolku, že podle mínění senátu má být Sparta propuštěna z achajského spolku a že jeho členy nemají nadále být ani Korint, Argos, arkadský Orchomenos a trachínská Hérakleia. Na shromáždění spolku, které bylo spěšně svoláno, propukla bouře nenávisti především proti Spartánům. Občané Sparty přítomní v Korintě – a spolu s nimi i ti, kteří byli za Spartany pokládáni –, byli pochytnáni a uvrženi do vězení. Přes Orestovy protesty byli odvlečeni i Spartáne, kteří hledali ochranu v domě, kde bylo ubytováno římské poselstvo (Paus. 7,14,2-3). Hněv Achajů směřoval nepřímo i proti Římanům.

Kritoláos, jenž pak vystřídal Diaia v úřadě achajského stratega, pokračoval v politice svého předchůdce. Římský senát vypravil na základě Orestovy zprávy nové poselstvo vedené Sextem Iulem Caesarem. Na jednání, které se uskutečnilo v arkadské Tegei, nebylo dosaženo dohody. Kritoláos prohlásil, že nové římské požadavky budou předmětem jednání rádného spolkového sněmu, který se sejde až na jaře příštího roku. Římské poselstvo odešlo s neporízenou (Pol. 38,11,1-5; Paus. 7,14,4-5).

Radikální achajští politikové počítali patrně s tím, že Římané jsou zaměstnání válkou s Kartágem a potížemi v Hispánii, a chtejí se proto vyhnout válce v Řecku (Pol. 38,10,10). Byli si vědomi silícího protiřímského hnutí nejen v achajském spolku, nýbrž i v jiných částech Řecka. Kritoláos podněcoval v průběhu zimy bojové odhodlání v obcích achajského spolku. Vyhlásil odklad na placení dluhů a vydal zákaz uvězňovat dlužníky (Pol. 38,11,7-11).

Na jaře roku 146 př. Kr. se sešel achajský sněm v Korintě. Jeho účastníci nebyli ochotni vyslechnout římské vyslance, které tam poslal Metellus, a vyhnali je s posměchem ze zasedání. Polybios s opovržením prohlašuje

---

(38,12,5), že tu “*bylo shromážděno takové množství lidí z dílen a z nízkých zaměstnání jako nikdy. Všechny obce bláznily, nejvíce pak a masově Korint.*” Kritoláos přiměl zřejmě Achaje k tomu, aby “*odhlasovali válku naoko proti Lakedaimoňanům, ve skutečnosti proti Římanům*” (Pol. 38,13,6; Diod. 32,26,5; srov. i Paus. 7,14,5).

Na stranu achajského spolku se připojili Boiotové a podporovali je také Lokrové a obyvatelé Euboie. Římské vojsko, jemuž velel Metellus, však porazilo Achaje a jejich spojence ve východní Lokridě. Nejspíše na útěku zahynul Kritoláos (Paus. 7,15,1-4).

Velení spolkového vojska se ujal Diaios, jenž se snažil zmobilizovat všechny síly. Byli propuštěni na svobodu otroci a zařazováni do armády. Celkem bylo vyzbrojeno na 12.000 propuštenců a odesláno do Korinta. Metellus porazil mezitím arkadské oddíly u boiotské Chairóneie, zmocnil se bez boje Théb a pak i Megary (Pol. 38,15 n.; Paus. 7,15,5-11). Část achajských politiků zahájila jednání s Metellem. Na Diaiových příkaz byli uvrženi do vězení a (snad domnělý) iniciátor této akce byl popraven (Pol. 38,17).

Závěrečnou fázi achajské války řídil konzul roku 146 Lucius Mummius, jehož početné vojsko připlulo z Itálie do Korintského zálivu. Nové oddíly římské pěchoty a jízdy posílené o vojáky z Pergama a krétské lučištníky vystřídal armádu vedenou Metellem. Achajům se podařilo neočekávaný útokem způsobit zmatek v římském tábore na korintské šíji, avšak Římané záhy převzali iniciativu a zahnali nepřitele na bezhlavý útěk. Diaios uprchl do Megalopole, kde vlastní rukou zabil svou ženu a pak spáchal sebevraždu. Achajští vojáci a přemnoží obyvatelé Korinta hledali rovněž spásu v útěku. Město bylo vypáleno. Většinu mužů, kteří jim padli do rukou, Římané usmrtili, ženy a děti prodali do otroctví. Z Korinta putovala do Říma bohatá kořist, zejména umělecká díla. Ta méně pozoruhodná prý Mummius věnoval svému pergamskému spojenci (Paus. 7,16,1-8).

Postižena byla nepochyběně i další řecká města. Pobořeny byly Théby a Chalkis (Liv. *perioda* 52. knihy; srov. i Pol. 38,3,8; Paus. 7,16,9). Z boiotských Thespií dal L. Mummius odvést všechny sochy kromě těch, které byly obětními dary (Cic. *Verr.*, act. 2,4 /de signis/, 2,4). V triumfu vítězného vojevůdce byly vystaveny na odiv římskému lidu “*bronzové sochy a malované obrazy*” (Liv. *perioda* 52. knihy).

Senát poslal Luciu Mummiovi poradce, kteří mu měli pomoci při uspořádání poměrů v poražené zemi. Podle Pausanova tvrzení (7,16,9) “*Mummius odstranil demokracie a ustavil vlády podle majetkových odhadů*”. Římané nevytvořili po pádu Korinta v Řecku novou provincii a některé obce jako Élis a Sparta patrně rozpad achajského spolku uvítaly.

Později Římané řecké spolky opět obnovili (Paus. 7,16,10). Potvrzuje to některé epigrafické doklady. Tyto spolky neměly však politický význam. Mohly usnadňovat správní záležitosti, mezi něž patřilo vybírání příležitostních dávek nebo vysílání vojenských oddílů na pokyn římských úřadů.

O řeckých záležitostech rozhodoval nadále římský správce provincie Makedonie.

Přes okázalé vyhlášení řecké svobody Titem Quinctiem Flamininem v roce 196 př. Kr. byli Řekové již od skončení 2. makedonské války v podřízeném postavení vůči římské říši. Po vítězství nad Perseem Římané svůj tlak vystupňovali a po vyvrácení Korinta bylo porobení Řecka dovršeno.

Literatura:

- J. A. O. LARSEN, *Greek Federal States, their Institutions and History*, Oxford 1968, 295-300, 475- 504.
- J. BRISCOE, *Eastern Policy and Senatorial Politics 168-146 B.C.*, Historia 18, 1969, 49-70.
- A. FUKS, *The Bellum Achaicum and its Social Aspect*, Journal of Roman Studies 90, 1970, 78-89.
- P. OLIVA, *Sparta a její sociální problémy*, Praha 1971, 302-307.
- J. DEININGER, *Der politische Widerstand gegen Rom in Griechenland 217-86 v. Chr.*, Berlin – New York 1971, 159-214.
- R. WERNER, *Das Problem des Imperialismus und die römische Ostpolitik im 2. Jh. v. Chr.*, in: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt I 1, 1972, 501-563 (zejména 538 n.).
- L. RADITSA, *Bella Macedonica (II. Bellum Persicum: Recent Views of the Third Macedonian War)*, ANRW I 1, 1972, 576-589.
- B. SCHLEUSSNER, *Zur Frage der geheimen pergamenisch-makedonischen Kontakte im 3. Makedonischen Krieg*, Historia 22, 1973, 119-123.
- R. M. ERRINGTON, *The Dawn of Empire: Rome's Rise to World Power*, Ithaca (New York) 1973, 221-252.
- TH. SCHWERTFEGER, *Der Achaiische Bund von 146 bis 27 v. Chr.* (Vestigia 19), München 1974, 3-40.
- E. S. GRUEN, *Rome and Rhodes in the Second Century B.C.: A Historiographical Inquiry*, Classical Quarterly 25, 1975, 58-81.

-
- E. S. GRUEN, *Class Conflict and the Third Macedonian War*, American Journal of Ancient History 1, 1976, 29-60.
- E. S. GRUEN, *The Origins of the Achaean War*, Journal of Hellenic Studies 96, 1976, 46-69.
- P. CABANES, *L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167)*, Besançon – Paris 1976, 184-309.
- R. BERNHARDT, *Der Status des 146 v. Chr. unterworfenen Teils Griechenlands*, Historia 26, 1977, 62-73.
- W. V. HARRIS, *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.*, Oxford 1979, 227-233, 241-244.
- J. BOUSQUET, *Le roi Persée et les Romains*, Bulletin de correspondance hellénique 105, 1981, 407-416.
- É. WILL, *Histoire politique du monde hellénistique II²*, Nancy 1982, 168-301, 385-400.
- W. L. ADAMS, *Perseus and the Third Macedonian War*, in: W. L. ADAMS – E. N. BORZA (eds.), *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage*, Lanham – New York – London 1982, 237-256.
- E. S. GRUEN, *Macedonia and the Settlement of 167 B.C.*, in: ADAMS – BORZA (eds.), *Philip II* etc. 1982, 257-267.
- E. S. GRUEN, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkeley – Los Angeles – London, I 505-514, 523-528.
- A. N. SHERWIN-WHITE, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1*, London 1984, 30-40.
- C. VIAL, *Délos indépendante* (Bulletin de correspondance hellénique. Suppléments X.), Athènes – Paris 1984.
- S. PODER, *Die Dependenz des hellenistischen Ostens von Rom zur Zeit der römischen Weltreichsbildung*, Frankfurt/M. – Bern – New York 1986.
- A. BASTINI, *Der Achäische Bund als hellenistische Mittelmacht. Geschichte des achäischen Koinon in der Symmachie mit Rom*, Frankfurt/M. – Bern – New York – Paris 1987, 127-219.
- A. M. ECKSTEIN, *Rome, the War with Perseus and Third Party Mediation*, Historia 37, 1988, 414-444.
- W. Z. RUBINSON, *Macedonian Resistance to Roman Occupation in the Second Half of the Second Century B.C.*, in: T. YUGE – M. DOI, *Forms of Control and Subordination in Antiquity*, Leiden – New York – København – Köln 1988, 141-158.
- W. REITER, *Aemilius Paullus. Conqueror of Greece*, London – New York – Sydney 1988.
- N. G. L. HAMMOND, in : N. G. L. HAMMOND – F. W. WALBANK, *A History of Macedonia III*, Oxford 1988, 505-569.
- H.-J. GEHRKE, *Geschichte des Hellenismus*, München 1990, 122-126.
- D. MUSTI, *Storia greca*, Roma 1992, 832-844.

SUMMARY

The Roman Peace in Macedonia and Greece

Since their victory over Perseus in 168 B.C. the Romans enforced their will directly. Nearly 400 gold wreaths were borne before the triumphal chariot of L. Aemilius Paullus, given to him by the Greek cities along with their congratulations on his victory in the Third Macedonian War.

Radical supporters of the Romans travelled to Amphipolis to inform the Senate commission meeting there, of the names of their fellow citizens who were on the side of Perseus. Acting on this information, Paullus ordered those accused, from Aetolia, Acarnania, Epirus, Boeotia, Thessaly and Perrhaebia to come to Rome and account for their behaviour. Two members of the commission set out for the Peloponnese. Over a thousand citizens of the Achaean confederacy were deported to Italy. The treatment of the people in the eastern part of Epirus was particularly cruel. Up to the 70 towns were ransacked and 150.000 people led away to slavery.

After the Fourth Macedonian War in 148 B.C. the Romans took over the administration of Macedonia. The province included parts of Illyria and Epirus as well. Two years later the Achaeans and their allies were defeated. Corinth was captured and destroyed, most of the men put to death, women and children sold into slavery. Valuable booty was taken to Rome. Thebes and Chalcis were laid waste, and many other cities despoiled.

The grim vision put forward before the politicians meeting in Naupactus in 217 B.C. by the Aetolian Agelaus had become reality. The clouds that were then gathering in the west had indeed come to rest over Greece, and extinguished the last gleam of freedom.

POMPEJSKÉ AKTIVITY

Jana Kepartová (*Praha*)

Vliv Pompejí – tohoto jen zdánlivě mrtvého města – na evropskou kulturu nové doby je neoddiskutovatelný a my si ho uvědomujeme nejen při příležitostech výstav a edičních počinů.

Soprintendenza archeologica di Pompei vyvíjí v posledních letech významné aktivity jak v činnosti publikační (spolu s Ministero per i Beni Culturali ed Ambientali), tak v činnosti výstavnické (rovněž spolu s výše uvedeným ministerstvem a s firmou IBM).

K té první patří řada katalogů¹ a monografií², vydávaných nakladatelským domem "L'Erma" di Bretschneider. Původně byla ohlášena i řada studií nebo sborníků, ale dosud nebyla realizována.

V této řadě je prezentován archeologický a historický materiál z antických měst Pompeje, Herculaneum a Stabiae, zasypaných Vesuvem v roce 79, který dosud buď nebyl publikován vůbec, nebo nedostatečně.

K činnosti výstavnické patří cestovní výstava *Znovuobjevování Pompeji*³. Společný projekt archeologů, historiků a programátorů (informatiků) byl uveden v život roku 1987 jako *Projekt Neapolis*. Podílelo se na něm přes sto specialistů, kteří k tomu potřebovali více než 50 000 hodin, zpracovali 360 km² mapového materiálu, 12 000 údajů k jednotlivým nálezům, 8 700 digitalizovaných barevných obrazů, více než 22 000 dokumentů z vykopávek (od roku 1862) a 7 000 stran obrazového materiálu z odborných publikací.

---

¹ L. AMALIA SCATOZZA HÖRICHT, *I vetri romani di Ercolano*. Řím 1986 (1.); M. DE SPAGNOLIS CONTICELLO – E. DE CAROLIS, *Le lucerne bronzee di Pompei ed Ercolano* (2.); L. A. SCATOZZA HÖRICHT, *I monili di Ercolano* (3.); A. D'AMBROSIO – M. BORRELLO, *Le terracotte figurate di Pompei* (4); ohlášeny jsou dále: S. TASSINARI, *Il Vasellame bronzeo di Pompei*; AA. VV., *La "terra sigillata" di Pompei*.

² M. R. WOJCIK, *La villa dei Papiri ad Ercolano* (1.); M. MASTROROBERTO (ed.), *Archeologia e Botanica. Atti del convegno di studi sul contributo della botanica alla conoscenza e alla conservazione delle aree archeologiche vesuviane Pompei 7-9 aprile 1989* (2.); J. L. FRANKLIN JR., *The "Casa del Marinaio" in Pompeii* (3); A. KOLOSKI OSTROW, *The Sarno Bath Complex: Architecture in Pompeii's Last Years* (4.); ohlášena je AA. VV., *La villa di S. Marco a Stabia*.

³ Předchozí výstava se konala v roce 1978/79 v Bostonu a jiných městech USA a na rozdíl od té poslední si nekladla za cíl nic jiného než jen seznámit kulturní veřejnost s životem a tragickou smrtí Pompejí.

Výstava je doprovázena prvotřídním katalogem, v jehož první části jsou publikovány vědecké články (převážně s tematikou využití výpočetní techniky při studiu odkrytého materiálu), a teprve druhá část je věnována samotné katalogizaci vystavených předmětů (vždy dvojjazyčně – podle země, v níž výstava probíhá)⁴.

Fyzicky je představováno asi 250 exponátů, např. originál 3,5 m vysoké klenuté místnosti se zahradní malbou, která byla dosud známa jen odborníkům, několik nástěnných maleb a reprezentativní výběr pompejského umění (např. socha eféba v bronzu = výška 1,37 m z domu Fabia Rufa, což je římská kopie Praxitelova originálu, nalezená v roce 1960). Krom toho tu jsou samozřejmě i graffiti, dipinti, ale nechybí ani tituli insculpti, voskové tabulky z domu C. Iulia Caecilia, dále předměty denní potřeby, ale i luxusní zábavy; skromné nádoby z hliny, ale i bronzové zboží a bohatě zdobená „jídelní souprava“ ve stříbré – tyto předměty každodenní potřeby umožňují přenést se do života různých vrstev pompejského obyvatelstva.

21 počítacích umožňuje získat množství informací – od simulace výbuchu zrádné sopky přes nárysy nedotknutých domů, ulic a náměstí až po nejdetailejší záběry maleb na stěnách „přeživších“ interiérů domů.

Ve spolupráci s římským nakladatelkým domem „L’Erma“ di Bretschneider vydává Associazione internazionale Amici di Pompei (založená roku 1963 profesorem pro pompejskou a všeobecnou archeologii Amadeem Maiurim) časopis s názvem *Rivista di Studi Pompeiani*. I. díl tohoto obnoveného⁵ titulu vyšel v roce 1987, II. díl v roce 1988 a III. díl v roce 1989. Doufejme, že nastalá pauza neznamená nový zánik časopisu. Byla by to škoda nejen pro odborníky, nýbrž i pro zainteresované laiky, neboť časopis má být jakýmsi prostředníkem mezi nimi.

Je totiž koncipován takto: nejprve jsou prezentovány fundované vědecké příspěvky, pak zprávy o probíhajících vykopávkách, o nových nálezech a interpretacích, o údržbě již odkrytých částí atd., a to nejen v Pompejích, jak by se dalo očekávat vzhledem k názvu časopisu, nýbrž i v jiných kamenných lokalitách (Stabiae, Herculaneum, Oplontis). Následuje část *Discussioni e recensioni*, v níž je ponechán prostor pro diskusní a recenzní příspěvky. Časopis zatraktivňují mnohé ilustrace.

S povolením Soprintendenza archeologica di Pompei a s finanční podporou Deutsche Forschungsgemeinschaft pokračuje pod vedením V. M. Strocksy mezinárodní projekt *Häuser in Pompeji*, který byl uveden do života v roce

---

⁴ Anglicky a italsky: *Rediscovering Pompeii. Exhibition by IBM-Italia*. New York City, IBM Gallery of Science and Art. 12 July – 15 September 1990. Řím 1990; německy a italsky: *Pompei wiederentdeckt*. Hamburk, Museum umění a řemesel. 30. července – 26. září 1993. Hamburk 1993.

⁵ Pod tímto titulem vycházela totiž *Rivista* už v letech 1934/35-1946 pod vedením prof. Emilia Magaldiho, ovšem s trochu jinou koncepcí.

1974⁶ a dal si za cíl dokumentovat pompejské domy, které byly v minulosti "zanedbány", tj. úplně dokumentovat vybrané domy (pokud to jejich dnešní stav dovoluje), důkladně popsat zachovaný materiál a provést analýzu stavebních a dekoračních fází s ohledem na pompejské dějiny umění a na dějiny sociální, vč. všech nutných plánů, kreseb a barevných i černobílých fotografií, a toto vše publikovat.

ZUSAMMENFASSUNG **Pompeianische Aktivitäten**

Die Autorin widmet sich der Publikations- und Ausstellungstätigkeit der *Soprintendenza archeologica di Pompei* und der Publikationstätigkeit der *Associazione internazionale Amici di Pompei* in den letzten Jahren, sowie dem Projekt "Häuser in Pompeji", das mit Genehmigung der *Soprintendenza archeologica di Pompei* durchgeführt wird.

---

⁶ 1. sv.: V. M. STROCKA, *Casa del principe di Napoli* (VI 15,7,8) vyšel v roce 1984; 2. sv.: W. EHRHARDT, *Casa dell'Orso* (VII 2,45); 3. sv.: D. MICHEL, *Casa dei Cei* (I 6,15); 4. sv.: V. M. STROCKA, *Casa del Labirinto* (VI 11,8-10); 5. sv.: F. SEILER, *Casa degli Amorini dorati* (VI 16, 7); 6. sv.: K. STEMMER, *Casa dell'Ara massima* a sv. 7.: M. STAUB, *Casa del Granduca a Casa dei Capitelli figurati*.

POČÁTKY KŘESŤANSKÉHO HISTORISMU

Jan Burian (*Bratislava*)

• • • • • • • • • •

Vlekly zápas, který křesťanství vedlo za legalizaci svého postavení v římské říši, vyvrcholil za vlády Diocletianovy a Constantinovy, kdy po rozhodujícím měření sil bylo křesťanství roku 313 zrovнопrávně s ostatními kulty a křesťanské obce získaly nazpět i majetek, o který byly připraveny císařskými výnosy v předcházející době. Pro Kristovy vyznavače to v praxi znamenalo konec obav před eventuálním dalším pronásledováním a možnost neomezené propagace své víry. Na druhé straně potvrzovali lojalitu vůči římskému státu jako představiteli státní moci a poskytovali mu podporu svými modlitbami za vládnoucí panovníky.¹

Situace, která se utvořila na sklonku 3. a na počátku 4. stol., stavěla křesťanské vzdělance před řadu aktuálních úkolů, mezi nimiž zaujímala významné místo potřeba prohlubovat sebevědomí řadových křesťanů a upevňovat jejich víru v pravověrném duchu. Z této nutnosti se rodily význačné památky rané křesťanské literatury – apologie i naučné traktáty, formulující principy křesťanské víry a morálky v jejich konfrontaci se soudobými pohanskými představami.

Dlouhodobý ráz konfliktu křesťanského a pohanského světa a jeho vyústění v Constantinově době měly za pochopitelný následek, že v řadách křesťanských vzdělanců sílil zájem o minulost, která trnitou cestou vedla k uznání křesťanství římským státem a otevřela mu cestu, aby se konstituovalo ve světové náboženství. A kromě toho, zařazení Starého zákona do biblického kánonu bylo výrazem přesvědčení, že vývoj lidstva přirozeně směřoval ke vzniku křesťanství a byl současně výrazem boží vůle, projevující se konkrétně v lidských činech.

---

¹ Eusebios (HE 10,5,4) hovoří o záměru císařů Constantina a Licinia vytvořit vydáním Milánského ediktu předpoklady k tomu, „aby všechny božské bytosti a nebeské sily mohly nám i všem našim poddaným prokazovat svou přízeň“. Ve svém tolerančním ediktu z roku 311 staví císař Galerius přímo požadavek: „*Proto budou křesťané ve smyslu tohoto našeho omilostnění povinni modlit se ke svému bohu za blaho naše, státu i svoje vlastní, tak aby v každém ohledu byl stát uchován bez úrazu a aby mohli ve svých domovech žít bezstarostně*“ (překlad J. Novákové; Lact. mort. 34,5). Srov. i komentář v Creedově vydání citovaného Lactantiova spisu (str. 113; k této edici srv. dále pozn. 4). K širším historickým souvislostem a náboženské situaci v římské říši počátkem 4. stol. n. l. srv. z naší literatury J. ČEŠKA, *Římský dominát*, Brno 1976, 58 nn.; TÝŽ, *Římský stát a katolická církev ve IV. století*, Brno 1983, 27 nn.; J. BURIAN, *Zánik antiky*, Praha 1972.

Dějiny se v křesťanském pojetí ztotožňovaly s historií božího zjevení a jeho působnosti v daném prostředí. V popředí zájmu vznikajícího křesťanského dějepisectví se kromě univerzalistického pojetí minulosti ocitly z pochopitelných důvodů i osudy křesťanství v jeho vztahu k římskému státu, zejména hrdinství, které projevovali vyznavači Kristovi tváří v tvář krutému pronásledování ze strany římské administrativy. Křesťanské dějepisectví tedy dalo již v době svého vzniku svému zájmu jasné tematické vymezení a kromě toho i prakticky vyjádřilo hlavní filozofická hlediska, uplatňovaná při interpretaci látky.²

Snaha zachytit v hlavních rysech vývoj lidstva v jeho chronologické dimenzi i hlavním geografickém rozčlenění od stvoření světa až po současnost nalezla výraz ve světové kronice, vydané kolem roku 220 křesťanským filozofem Sextem Juliem Africanem. Jeho dílo poskytovalo sumární data z historie profánní, biblické i křesťanské. Nedočkalo se však široké obliby a bylo zastíněno Kronikami mnohem známějšího křesťanského autora Eusebia z palestinské Caesareje (kolem 260 – 339), který využil Africanova spisu, ale opíral se o širší materiál a projevil i větší dokonalost v jeho zpracování.³

Právě Eusebiovi patří hlavní zásluha, že dějepisectví zaujalo pevné místo i v křesťanské literatuře. Bylo pochopitelné, že jeho zájem se soustředil na osudy církve od jejích počátků až do Constantinovy doby. Výsledkem jeho úsilí se staly rozsáhlé řecky psané *Církevní dějiny* o deseti knihách. Dílo původně končilo sedmou knihou a v tomto rozsahu existovalo zřejmě již před zahájením Diocletianova pronásledování roku 303. Zbývající tři knihy, v nichž Eusebios popsal svou současnost až do Constantinova vítězství nad Liciniem, byly dokončeny pochopitelně až po roce 324.

Tematicky Eusebios pojal své *Církevní dějiny* značně široce, takže v nich poskytuje značně plastickou a věcně rozrůzněnou představu o náboženském pohybu zejména za císařské doby. Ke sledovaným jevům patří působnost církevních činitelů, jejichž zásluhou křesťanství získalo pevný organizační i teologický základ k budoucímu rozvoji. Z druhé strany však autor věnoval pozornost i těm jednotlivcům, kteří pod rouškou pravého poznání útočili proti podstatě a jednotě Kristova učení (HE 1,1,1). Do svého spisu Eusebios zahr-

---

² Z bohaté literatury viz např. stále užitečné *Dějepisectví starověké* J. DOBIÁŠE, Praha 1948, 299 nn.; J. ČEŠKA, *Římský stát*, 21 nn.

³ J. DOBIÁŠ, *Dějepisectví starověké*, 300 nn. Literatura, obírající se osobností a dílem Eusebia, se v posledních desíti letech značně rozrostla. Výstižnou charakteristiku Eusebiova postavení a jeho vztahu k císaři Constantinovi zpracoval především T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge/Mass. – London 1981; k historické koncepci Eusebiiových *Církevních dějin* srv. zvláště M. Gödecke, *Geschichte als Mythos. Eusebius "Kirchengeschichte"*. Frankfurt/M. – Bern – New York – Paris 1987 (bohatá bibliografie na str. 277-301). Český překlad EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, vydal v řadě *Theologických studií* v roce 1988 J. J. Novák.

---

nul i paralelně se rozvíjející dějiny Židů, a to vzhledem k odplatě, jíž se jim dostalo za zločin, spáchaný na Ježíšovi, a systematicky zachytily zejména pronásledování křesťanů římským státem a hrdinstvím, které při perzekucích prokázali (HE 1,1,2).

Přenos *Církevních dějin* tkví kromě jiného v pečlivě shromážděném materiálu, a to i dokumentárního charakteru, jemuž tradiční pohanská historiografie nevěnovala pozornost ajenž by bez Eusebiová přičinění zřejmě upadl z větší části v zapomenutí. Tím však není z hlediska vývoje křesťanské historiografie význam Eusebia vyčerpán, neboť mu patří zásluha, že se podílel na utváření myšlenkové základny křesťanského historismu jakožto nového fenoménu, jehož důležitost a působnost přesáhly časové omezení starověku. K postižení této stránky Eusebiové tvorby je však nutno vycházet spíše než z *Církevních dějin* i z jeho dalších spisů.

Eusebius byl výrazným zastáncem vzpomínaného již přesvědčení, že vývoj lidstva v předkřesťanském období nebyl ničím jiným nežli přípravou příchodu Krista a zjevením jeho učení. Pohled na minulost jednotlivých národů, států i významných osobností se tak stal předmětem nových filozofických, etických, náboženských nebo jedním slovem řečeno teologických kritérií, jejichž systém Eusebius vyjádřil ve spisech *Praeparatio evangelica* a *Demonstratio evangelica*. Vznik křesťanství jako důsledek a způsob božího zjevení se v jejich světle jeví jako výsledek dlouhého vývoje, z jehož složek autor věnuje zvýšenou pozornost hebrejské teologie a řeckému teologicko-politickému myšlení, zejména Platónovi jako filozofovi, jehož soustava se přes některé své závažné nedostatky přiblížila v pohanském prostředí nejvíce skutečné, tj. křesťanské bohovědě a jejímu pojetí teokracie. Významnou roli v Eusebiiových úvahách sehrál konečně i argument o dominantním postavení křesťanství, jež svým univerzalistickým vselidským posláním překonalo všechny předchozí časově i místně podmíněné teologicko-politické systémy.

Dalo by se předpokládat, že obecné zákonitosti lidského vývoje, které si Eusebius vytvořil na základě svého náboženského přesvědčení a vysokého stupně vzdělání v tradiční (pohanské) i křesťanské rovině, naleznou bezprostřední odraz především v závěrečných třech knihách *Církevních dějin*, v nichž autor ovlivněný vlastními dojmy vylíčil jednu z nejdramatičtějších fází nejen ve vývoji křesťanství, ale celého starověku. Výsledný obraz, vyplývající ze vzpomínané části *Církevních dějin*, však vede spíše k závěru, že Eusebiův pohled na jeho současnost byl založen mnohem více na konkrétních autorových reakcích na soudobé události nežli na zřeteli k obecným vývojovým trendům, vyabstrahovaným z biblické a novozákonné historie.

Eusebius vychází samozřejmě z přesvědčení, že lidská historie je řízena boží vůlí, že však na tomto světě mohou být i boží záměry narušovány působením d'ábla, který prostřednictvím morálně narušených jedinců se může pokusit uvrhnout lidstvo do zkázy. V konkrétním popisu událostí kladl Eusebius důraz na individuální charakteristiku jednotlivých císařů, jejichž roz-

---

hodnutí určovala celkový ráz jejich epochy a vymezovala i faktické možnosti při prosazování záměrů církve a jejích idejí. Současně pak propracovával i kritéria, směrodatná z křesťanského hlediska při hodnocení římských císařů jako představitelů soudobé státní moci z kladného či negativního hlediska. V daleko větší míře a hlubší myšlenkové projekci však zaujal k tomuto závažnému myšlenkovému okruhu stanovisko i o něco starší Eusebiův současník Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (asi před r. 250 – asi 325) v nevelkém, avšak obsahově závažném spisku *Jak zhynuli pronásledovatelé (De mortibus persecutorum)*.⁴

Vzděláním ani pracovním zaměřením Lactantius dějepisec nebyl, ani se za něj nevydával. Stejně tak nepatřil do řad církevní hierarchie a neměl tudíž možnost zdůrazňovat platnost svých názorů nevysloveným odkazem na souhlas současné církevní špičky. Jako učitel latinské rétoriky se však mezi svými současníky těšil širokému uznání v důsledku svých všeobecných vědomostí, mezi nimiž měly historické poznatky nepochyběně důležité místo. Svědecitví o tom vydal na jedné straně císař Diocletianus, který Lactantia povolal jako učitele latinské rétoriky do maloasijské Nikomedie, a z druhé strany i Constantinus, jenž pověřil Lactantia výchovou svého syna Crispa na císařském dvoře v Trevíru.

Již v době svých literárních počátků patřil Lactantius mezi uznávané znalce tradiční římské, tj. pohanské vzdělanosti. Svůj obdiv k intelektuální výši Říma si uchoval i po přijetí křesťanství, kdy se jeho zájem soustředil na shromáždění důkazů, že pohanství není schopno vzdorovat síle křesťanských argumentů.

Svými teologickými spisy Lactantius jasně dokazoval, že nemá v úmyslu pouze obhajovat křesťanství proti soudobým pomluvačným pohanským pamfletům, ale že chce též upevňovat věroučnou jednotu křesťanských řad. Perzekuce, jimž byli křesťané vystaveni od roku 303 do vydání Milánského ediktu, se pro něj staly šokujícím prožitkem. Třebaže sám nebyl přímou obětí protikřesťanských akcí, rozhodl se zachytit jejich průběh s úmyslem nedopustit, aby tyto události upadly v zapomenutí, a se záměrem poskytnout budoucím historikům spolehlivý a všeobecně dostupný materiálový základ k jejich objektivnímu zpracování (*mort.* 52,1).

---

⁴ V tomto duchu se např. J. DOBIÁŠ ve svém citovaném díle o Lactantiovi vůbec nezmínuje. Hodnotou Lactantia jako historického pramene se obírá A. S. CHRISTENSEN, *Lactantius the Historian. An Analysis of De mortibus persecutorum*. Copenha-gen 1980, passim. Obecnou charakteristiku Lactantia jako obhájce křesťanství a propagátora křesťanské věrouky podal H. v. CAMPENHAUSEN, *Lateinische Kirchenväter*, Stuttgart 1978, 57 nn. Základní východisko k hlubšímu studiu Lactantiova spisku *De mortibus persecutorum* představuje v dnešní době jeho edice, anglický překlad a všestranný výklad, jež jsou dílem J. L. CREEDA: *Lactantius De mortibus persecutorum*. Oxford Early Christian Texts, Oxford 1984.

Realizací svého záměru se Lactantius stal opravdovým historikem své doby. Význam jeho *De mortibus* však není dán pouze shromážděním cenného věcného materiálu, ale i jeho zpracováním. Lactantius se netají tím, že jeho pohled na minulost a hlavně na současnost je názorem křesťana, hodnotícího jednotlivé historické osobnosti podle toho, jak napomáhaly nebo naopak bránily rozvoji a nadcházejícímu vítězství křesťanství v římské říši. V centru jeho pozornosti se podobně jako u Eusebia ocitají osobnosti vládnoucích císařů, členěných v duchu a podle kritérií pohanské historiografie na dobré a špatné, v jejichž obraze se u obou křesťanských autorů navíc promítla realizace boží vůle jako určujícího principu lidské historie.

Tematické zaměření spisku *De mortibus* vedlo Lactantia nutně k tomu, že se soustředil především na charakteristiku špatných císařů-pronásledovatelů. Ve stručném přehledu připomíná i pronásledovatele předdiocletianovského období (*mort.* 2,4 – 6,3), aby poté v detailním a emotivním záběru vykreslil povahopisy pronásledovatelů své doby – Diocletiana, Maximiana-Herculia, Galeria a Maximina Daji, k nimž v rozporu se skutečností, ale ve shodě se svou koncepcí přiřadil i uzurpátora Maxentia. Jako protipól k nim pak v koncizní zkratce postavil obraz základních povahových rysů dobrých císařů, zosobněných Constantinem a jeho spoluvladařem Liciniem.

Jak Lactantius, tak i Eusebios vycházeli ve svém pohledu na císaře a v jejich hodnocení ze stejných ideových pozic. Postoj Lactantiův vůči uvedeným panovnickým kategorím a jejich sledovaným představitelům se však zdá být výraznější, nežli tomu je v Eusebiově díle. Základní – „světská“ – charakteristika perzekutorů stejně jako dobrých císařů je u Lactantia odvozena z hledisek běžných v pohanské historiografii a zejména v císařské biografii.⁵ V tomto duchu považoval Lactantius za hlavní povahový rys špatného císaře jeho krutost a amorálnost, z nichž vyplývaly všechny jejich ostatní záporné vlastnosti, zvláště lakota a prostředky jejího uspokojení. Z čistě osobních projevů vystupují do popředí odpuzující rysy fyziologického rázu, jako např. nevázanost v jídle a pití, sexuálním životě apod. Negativní portrét bývá dokreslován hrubým vzezřením a obvykle i přímým popřením lidské podstaty špatného císaře, označovaného za zvíře, obludu, tvora nebo barbara.⁶ V obecné rovině jsou pronásledovatelé u Lactantia stejně jako u Eusebia charakte-

---

⁵ Charakteristikou špatného císaře z hlediska pohanské pozdně římské biografie se podrobně zabývám ve studii *Maximinus Thrax. Sein Bild bei Herodian und in der Historia Augusta*. Philologus 132, 1988, 230 nn.

⁶ Podobně jako literaturu omezují i dokumentaci pramenou vědomě na nejnutnější míru. Vzhledem k malému rozsahu Lactantiova spisku, popř. k existenci českého překladu Eusebiiových *Církevních dějin*, odkazují zájemce o řešené problémy na přímou četbu pramenů, která vytváří daleko působivější představu o Lactantiových a Eusebiiových názorech i způsobu jejich argumentace nežli nejpodrobnější věcně utříďené citace. Uvádím proto jako ukázku jen Lactantiův způsob negativní cha-

---

rizování jako tyrani,⁷ tedy termínem běžně užívaným pohanskou historiografií pro špatné císaře nebo pro uzurpátory, kteří se neprávem zmocnili vlády a prováděli ji nezákonnémi prostředky. Ve vyhocené formě se u Lactantia soustředují negativní rysy císařského portrétu v případě Galeria, zloducha Diocletianovy tetrarchie, a Maximina Daji, posledního, avšak proradného a zvláště nebezpečného pronásledovatele křesťanské víry.

Poplatnost tradiční prosenátně orientované historiografii se u Lactantia projevila konečně i tím, že přihlížel k postoji jednotlivých císařů k senátu a urozeným římským vrstvám. Tvrz postup vůči nim autor považoval za jeden z krajních projevů krutosti špatného vládce, kdežto přátelské vztahy mezi senátem a panovníkem chápal opět ve shodě s pohanskou prosenátní historiografií za důležitý znak dobrého císaře.⁸

Rozhodujícím činitelem v celkovém posouzení toho kterého panovníka je však pro Lactantia praktické uplatnění jeho nábožensko-politického postoje vůči křesťanství. Prolévání křesťanské krve a snaha potlačit křesťanství však není pro Lactantia stejně jako pro Eusebia pouze projevem osobní krutosti a zběsilosti tyranů. Jakékoli násilí vůči vyznavačům Kristovým je totiž vzpourou proti božímu záměru. Každý pronásledovatel se stává dáblovým nástrojem a jako takový je odsouzen z boží moci k přísnému, ale spravedlivému trestu, v daném případě k trýznivé a odpuzující smrti.

Nábožensko-filosofické zdůvodnění nevyhnutelného trestu podal Lactantius v traktátu *O božím hněvu* (*De ira dei*), v němž ukázal na existenci božího hněvu jako nutné reakce na bezbožné lidské činy a jako jisté záruky jejich přísné, ale spravedlivé odplaty. Tento princip, jehož ručitelem a uskutečňovatelem nejsou a ani nemohou být sami lidé a jenž je tudíž výsadou boží, nachází své plné uplatnění právě v historické sféře, do níž Lactantius pod pojmem božího hněvu zavádí jako stále působící dějinný činitel věčnou a neoklamatelnou boží spravedlnost. Vypjatá situace v době posledních pronásledování počátkem 4. století akcentovala v poměru křesťanů k perzekutorům přísný, individuálně odstínený trest. Myšlenka o možném plném odpuštění i nejzávažnějších provinění nemohla v dané situaci ještě nalézt příznivý a dostatečně široký ohlas.

---

rakteristiky Galeriovy: *Omnibus, qui fuerunt, malis peior; inerat huic bestiae naturalis barbaries* (mort. 9,2); *corpus moribus congruens, status celsus, caro ingens et in horrendam magnitudinem diffusa et inflata* (mort. 9,3); *denique et verbis et actibus et aspectu terrori omnibus ac formidini fuit* (mort. 9,3); *nefarius homo* (mort. 21,2); *mala bestia* (mort. 25,1; cf. 9,2; 32,4); *dementissimus tyrannus* (mort. 31,5; cf. 22,1; 22,5). Lactantiův způsob charakteristiky je zde obsahově i výrazově prakticky totožný s postupem pohanské historiografie; doklady viz ve statí, citované v předchozí poznámce.

⁷ LACT. mort. 31,5; 49,1; srv. EUSEB. HE 8,14,3; 5; 9,2,1; 9,4,2; 9,9,2 ad.

⁸ SRV. LACT. mort. 3,3; 8,4; 27,2; 44,10-11; 12.

Protipólem tyranů a vzorem dobrého císaře byl pro Lactantia Constantinus a spolu s ním Licinius, zachycený autorem pouze v době, kdy postupoval ve shodě s Konstantinem a nedostal se ještě do konfliktu s vlivnými východními církevními kruhy. Povahopis dobrého křesťanského císaře však propracoval Lactantius především na osobnosti Konstantinově a učinil tak jen ve velmi všeobecných rysech. Důraz položil na náboženský základ císařovy politické činnosti, totiž na jeho pozitivní vztah ke křesťanství a na aktivní podporu, kterou mu prokazoval. Tímto způsobem uplatnil Lactantius v hodnocení Constantina i Licinia závažný nový prvek, odlišný od pohledu pohan-ské historiografie. Panovník, stavějící se do služeb křesťanství, získává opravdovou velikost díky podpoře boží a jako nástroj boží vůle se dostává pod boží ochranu. Tímto pojetím se Lactantius – spolu s Eusebiem – stal tvůrcem představy o císaři z boží milosti, respektujícím zájmy křesťanství a pravověrné církve.

Význačným rysem křesťanského historismu, tak jak jej můžeme zachytit v jeho zárodečné fázi u Lactantia a Eusebia, je přímé sepětí minulosti s přítomností, v jehož světle je vítězné tažení křesťanství chápáno jako důsledek i vrchol dlouhého předchozího celosvětového vývoje. Aktuální pojetí vztahu minulosti a přítomnosti implikuje i uznání progresivní podstaty lidského vývoje. Optimistický ráz křesťanského historismu nalezl pochopitelný výraz v oslavném závěru Lactantiova spisku (*mort. 52,2 nn.*) i Eusebiiových *Církevních dějin* (10,9,7-9).

Zpětný pohled na vleklý zápas, vedený křesťanstvím o legalizaci svého postavení a možnost k neomezovanému dalšímu rozvoji, od křesťanských autorů přirozeně vyžadoval, aby zaujímali stanovisko k římskému impériu jakožto k soudobému představiteli státní moci i k jeho konkrétním krokům vůči vyznavačům Kristovým. Z obou sledovaných děl zřetelně vyplývá, že křesťané jejich doby nebyli nesmiřitelnými odpůrci římské státní moci a že jim byly cizí eschatologické představy o nadcházejícím zničení impéria a jeho dohledným nahrazením božím královstvím. Na těchto postojích nic neměnila skutečnost, že římský stát se v dobách pronásledování dočasně stával nástrojem d'ábla v jeho boji proti upevňující se pozemské křesťanské pospolitosti. Sám Lactantius ostatně přiznal, že za vlády dobrých císařů – v tradičním smyslu slova – prožívalo křesťanství v obdobích mezi perzekucemi klidná a příznivá údobí svého rozvoje:

“Když nařízení tyranu Domitiana pozbyla platnosti, získala církev opět své dřívější postavení a dokonce vzkvétala s daleko větší slávou. V následující době, kdy správa a řízení římského impéria byly v rukou mnoha dobrých císařů, nemusela církev snášet žádné nepřátelské útoky a rozpřáhla své paže na východ i západ, takže žádný kout země nebyl tak vzdálen, aby do něho neproniklo náboženství boží” (*mort. 3,4-5*).

Všelidské orientaci křesťanství a jeho univerzalistickému pojetí vývoje ostatně dobře vyhovoval rámec světového a podle vžité představy věčného

---

římského impéria. Lactantiův a Eusebiův pohled na Constantina však signalizoval počátek nové epochy v dějinách římského státu i křesťanství – vznik christianizovaného římského impéria. Vazba minulých osudů, ale i budoucího vývoje křesťanství na Řím se tak stala jednou ze závažných složek křesťanského historismu i běžné církevní politiky.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Anfänge der christlichen Geschichtsauffassung

Anhand Eusebs *Kirchengeschichte* und Lactanzens Schrift *De mortibus persecutorum* wird der Beitrag der beiden Autoren zur Herausbildung der christlichen Geschichtsauffassung untersucht. Ihre Aufmerksamkeit konzentrierte sich auf die Charakteristik der guten, oder gegebenfalls vielmehr der schlechten Kaiser. Die Verfolger wurden im Sinn der traditionellen heidnischen Geschichtsschreibung als Tyrannen mit allen ihren negativen Seiten in christlicher Sicht als Werkzeug des Dämons dargelegt, wogegen die gegenüber dem Christentum positiv eingestellten Machthaber als gute Kaiser aus Gottes Gnaden und als Vermittler seines Willens gepriesen wurden. In den genannten Werken spiegelte sich also nicht nur die christliche Auffassung des guten, bzw. schlechten Kaisers und des Wesens seiner Macht, sondern auch die Entstehungsphase der christlichen Geschichtsphilosophie in der Form der Geschichtstheologie wider.